

Литературен форум

бр. 1 (557), 2020 г.

Петер Юхас на 90 години

Четете притурката „Литературен форум+“,
вложена в средата на вестника

От... go...

1. Милен Радев
Dipl.-Ing. Milen Radev • Dolmetscher und Übersetzer
Russisch • Bulgarisch • Mazedonisch • Englisch
Friedrichstr. 105 B • 10117 Berlin
+49 179 3968373
Am 25. Sep. 2020, um 08:02, Assen Tschilingirov

(...) статията на Невен Илиев записах и в оригиналния вид от „Литературен форум“, като я копирах за удобство и в това писмо.

Ще повторя, че тя е МНОГО ЦЕННА заради първите – и последни сведения в българската научна литература за книгата на Петер Юхас, чийто тираж незабавно след излизането е бил изцяло изкупен от „неизвестно лице/лица“ и книгата изчезва за българската публика.

Разни въпроси поставя и името на автора на статията Невен Илиев, аз не можах да намеря никакви сведения в интернет, а профила му дават като идентичен във ФБ с една жена-писателка, Евелина Маренска, издала напоследък голям брой книги ПРЕДИМНО НА АНГЛИЙСКИ. Всички препратки се насочват към ОБЩИЯ профил на двамата във ФБ, но там удрям на камък, защото нямам достъп във ФБ, а още не съм

На стр. 2

16.02.2018, Буганеца, при Петер

Щрихи от мистрия

Марко ГАНЧЕВ go ПЕТЕР ЮХАС

Сега мнозина се пишат, че работят до премалвяване за приобщаването ни към европейските ценности. При старата система може наистина да са били по-малко, но бяха истински. Петер Юхас беше и продължава да бъде от тях.

При това докато сега европеизирането е престижно и почти заменя старата офе бележка за лоялност към силните на деня, тогава лесно можеха за същата работа да те обявят, че си чуждопоклонник и хайде в трета глуха.

Тъй наречените българисти от чужбина, които превеждат българска литература и лобират за издаването ѝ в своите страни, ще заслужават своя неръкотворен паметник от признателна България през всички времена. Но паметникът на тия от десетилетията на

съветската цивилизация в източноевропейските страни би следвало да бъде двойно по-висок. Поради особеностите на времето тия литератори, които по казионен замисъл бяха предназначени да извършват осмоза от нашата култура към оная в техните страни, искат или не искат, извършваха тоя процес и реверсивно, както му викат сега при газопроводите – от тяхната духовно-политическа атмосфера към нашата. И понеже нашата в повечето случаи биваше по-разредена, тяхното относително свободомислие оплодяваше нашето, което безспорно си беше още по-относително. Живо волнодумство си беше общуването ни с унгарските и полските българисти, с чехословашките до

На стр. 11

Обречен на две родини

Дьорг АРАТО

Приветствие по случай 90-годишнината на Петер Юхас

„Орисан съм на две родини“. Преди близо два века Петер Юхас издаде с това заглавие превърналите се в бестселър свои спомени за български писатели и няколко от по-значимите си есета. Иронизиращият патос не е безпочвен: не само литературното му творчество, а и повече от половин век от живота на автора се формират под знака на българската култура и България.

Юхас е издигнат и понесен да следва в София от същата вълна, от която и Ласло Наги (Надь), и за него, подобно на поета, неотърсената все още от патриархалния си характер страна се оказва от определящо значение. И също като поетът, завръщайки

се в Унгария, Юхас трябва да види на лицата на роднините си уродливия отпечатък на „братската руска“ система. В началото действителността удря шамар на Юхас като дипломат в Москва и София, после, пообрулен от вятъра на терора, настъпил след 1956 г., е принуден да се сбoguва с идеологията за насилствен просперитет на народа. Познанията по български език и култура и за Юхас са подкрепа, опора: от 1960 г. една след друга започват да излизат книги в негов превод, подбор, предговори, послеслови и бележки; от университета и академията му възлагат задачи, превръща се във вли-

На стр. 11

Разговори с Чилингиров

от saradiva » 13 ноември 2010, 21:18

Когато ни посрещна до асансьорната врата пред апартамента си, имах чувството, че това е моята поредна, а не първа среща с него – той беше точно такъв, какъвто си го представях, докато четях книгите и публикациите му... Асен Чилингиров!

Толкова бях мечтала да се запозная с този изключителен човек!

Сега стоях срещу него – не изпусках нито една

На стр. 3

От... go...

От стр. 1

решил дали да възстановя предложението от ФБ и потвърден нов профил за мене.

И тук се налага вашата конкретна помощ.

Тази (копирана и тук) статия, подписана с името Невен Илиев, засяга КЛЮЧОВИ ВЪПРОСИ от българската история, оставащи открити и след неотдавнашното ново напомняне за книгата на Юхас в „168 часа“. Но той, Юхас, се оказа, че не е умрял, както ми беше съобщено през 2005 г., а е празнувал още своите 70-, 80- и 85-годишен юбилей БЕЗ ПОВЕЧЕ ДА ИДВА В БЪЛГАРИЯ И БЕЗ ДА СЕ СПОМЕНАВА НИЩО ЗА КНИГАТА МУ. Той сам ми събщи в 2003 г., че целият тираж на книгата е бил веднага след нейното излизане изкупен от неизвестни лица и даде свой екземпляр на Юлия, за да ми го предаде. А по „неизвестни“ причини издателството, въпреки големия успех на книгата, не желае да пусне второ издание. Юлия веднага сканира и разчете с Файнридър книгата, за да ми я изпрати по интернет, така че можах в първия ми сборник „Готи и гети“, излязъл и официално представен на 16.05.2005 г. в Ректората на Сф университет, да резюмирам изчерпателно тезата на Юхас, но СЪЩО ДА Я ДОПЪЛНЯ С РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ МОИ И ЧУЖДИ ИЗСЛЕДВАНИЯ, при които доказвам въз основа на автентични документи и свидетелства на историческите извори, в по-голямата си част цитирани в статиите на моя сборник, че глаголицата съществува много векове преди съставянето на кирилицата и че св. Константин/Кирил създава кирилицата, за да замени ЗАБРАНЕНАТА от събор на католическата църква глаголица и със своите ученици „прилагат“, т.е. транскрибират преводите на Светото Писание в новата азбука, вече ЛЕГАЛИЗИРАНА и осветена от папата заедно с написаните на тази азбука богослужбени книги, включително Светото Писание

Както виждате историята не е тъй заплетена и главните събития, свързани с нашата писменост – въпреки всички старания на гръцката църква и на историките – са точно и ясно документирани и не могат да бъдат опровергани, а само се премълчават в ущърб на нашата, българската, история.

Вие ми съобщихте, че поддържате връзка с Марин Георгиев, който не само публикува статията на Невен Илиев, но също и много други материали за Юхас, с когото също е бил много близък, включително филми и статии за неговите юбилеи, напр. <https://www.youtube.com/watch?v=coBVe1RFsgc>.

Бихте ли се свързали отново с него и евентуално му препратите моите бележки от това писмо Желая ви спокоен ден!

2. MRadev Berlin (....)

дата: 25.09.2020 11:22

до: Marin Georgiev (litforum@abv.bg)

Марине,

по молба на Асен Чилингиров ти препращам негов мейл до мен за твоє сведение и за евентуален пряк контакт между двама ви чрез неговия мейл адрес по-долу (.....)

Той е закачил и въпросната статия на Невен.

Dipl.-Ing. Milen Radev • Dolmetscher und Übersetzer
Russisch • Bulgarisch • Mazedonisch • Englisch
Friedrichstr. 105 B • 10117 Berlin
+49 179 3968373

Am 25. Sep. 2020, um 13:36, Assen Tschilingirov <.....> schrieb:

... ще Ви моля да препратите следната част от моето писмо на г-н Марин Георгиев:

Първото и до преди новата статия в „168 часа“ последно сведение в българската научна и ненаучна преса за книгата на Петер Юхас „Кирил и Методий в Българската Моравия“ беше публикуваната в ЛИТЕРАТУРЕН ФОРУМ през 2001 г. под името Невен Илиев. ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНА СТАТИЯ, междуременно препубликувана в 2006 г. в „Богословие“, но неотдавна и не навсякъде заличена. Тази, повтарям ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНА, статия още не е заличена и от интернет, а до днес свободно достъпна. Също още са достъпни тук други статии на г-н Марин Георгиев за Петер Юхас в интернет и Ютуб.

По сведения, които получих лично в разговор с Юхас през 2003 г., целият тираж на книгата незабавно след излизането ѝ е бил изцяло изкупен от „неизвестно лице/лица“ и книгата изчезва за българската публика. И в течение на две десетилетия остава достъпна за българската

2010, октомври, Юхас на 80, УКИ

общественост само въпросната статия в Литературен форум, препечатана 6 години по-късно (явно по недоглеждане от църковната цензура!) и в „Богословие“. Също по сведение от Петер Юхас, издателят на книгата, въпреки големия ѝ успех и незабавното разпродаване, по необясними причини отказва да пусне второ издание или допечатка на първото.

На мене името на автора на статията, подписан като Невен Илиев, не ми е познато, а всички търсения в интернет водеха към общ профил във ФБ „Евелина Маренска / Невен Илиев“, предполагащ една идентична с двете имена личност – а докато за Невен Илиев липсват сведения за други публикации, под името на Евелина Маренска са издадени немалко книги, предимно на английски език – според тукашния интернет. Моят профил във ФБ беше унищожен от ФБ и аз не мога да вляза по такъв начин в профила нито на Евелина Маренска, нито на Невен Илиев и да получа още сведения за автора на статията.

Моята връзка с Петер Юхас прекъсна в 2005 година. Аз използвах, коментирах, но и продължих изследванията на Юхас във връзка с Българската Моравия. От началото на 1990-те години аз вече разполагах с по-голямата част от изследванията по тази тема, предимно, с много малки изключения, на немски език и съответно непознати на българската общественост. Постепенно тази тема стана табу както в ЧССР, така и в СССР, но също в Австрия, където играеха важна

роля публикациите на проф. Кронщайнер. Издаването на втората част от посветената на тази тема докторска дисертация на Егерс беше забранено, а то трябваше да съдържа съществената част от изследването, почиващо върху археологическите проучвания в ЧССР, които изключват всякакви връзки с дейността на Кирил и Методий и с ритуала на „православната“ църква, също както и пълно отсъствие на кирилски надписи по цялата територия на сегашна Чехия и Словакия, също както и на каквито и да е текстове със „славянски“ букви от цялото средновековие, противоречащи на чехословашката политическа доктрина, почиваща на мнимото участие на НАШИТЕ равноапостоли в Чехия и Словакия, чиято дейност „братята-чехи“ си присвояват. Но тук тезата, поддържана от Юхас и изложена още дълго преди него, противоречи също на националните идеологии на немците, австроунгарците и русите, но предимно на „Вселенската гръцка църква“ И всички подопечни институции в съответните страни.

А естествено, на първо място в ущърб на нашата история.

От Германия бях подготвил отпечатването на излезлия под мое име като съставител и автор на част от текста сборник изследвания под заглавие „Готи и гети“. Представянето на книгата трябваше да се състои в Зала № 2 на Ректората на Софийския университет и се състоя на 16 май 2005 г. Целенасочено за същия час беше насрочено представянето на книгата на проф. Людмила Горина „Българският хронолог“, за да бъдат отклонени главните „специалисти“ – историци и филолози – от представянето на моята книга. Въпреки това и представянето на моята книга беше много добре посетено, включително от „сивия кардинал“ акад. Гюзлев. Беше предвидено, един от „водещите“ вестници да помести голяма статия за моята книга и бях отведен след „спектакъла“ в редакцията (срещу зданието на бившия

Военноиздателски фонд и беше „изшракан“ цял „фотошут“ с мои снимки. Въпреки това не излезе никакво съобщение за моята книга – което не попречи в следващото десетилетие да излязат три издания от книгата и тя остана една от най-много ползваната от моите читатели – но и до днес без никакви рецензии за нея в България, за разлика от ФРГ, където (макар че книгата беше издадена на български език), се появиха две висококвалифицирани рецензии в научната преса.

Както вече писах, в моето публикувано в книгата изследване продължавам развитието на тезата, поддържана от Юхас и въз основа на неопровержими сведения на писмените исторически извори, аз доказвам, че глаголицата е съществувала много столетия и дори хилядолетия преди кирилицата, а след нейната забрана със съответна анатема от събор на католическата църква, св. Кирил/Константин създава алтернативната (кирилска) азбука и заедно с Методий и техните ученици „прилагат“, т.е. според съвременната терминология транскрибират всички богослужбени текстове заедно с ПРЕВЕДЕНОТО ПРЕДИ ТОВА СВЕЩЕНО ПИСАНИЕ на новата, кирилска и съответно незабранена за ползване азбука, а преведената и преписана с новите писмени знаци БЪЛГАРОЕЗИЧНА писменост папа Адриан Втори одобрява, легализира и благославя.

Това е решението на „нерешения“ и „нерешим“ досега въпрос за авторството и възниква-

нето на „славянската“, а в действителност БЪЛГАРСКАТА писменост. И на този въпрос, заедно с неговото решение, са посветени много стотици страници от моите издадени по всички права на законите и снабдени със задължителния индекс мои изследвания в течение на повече от половин век.

А както вече отбелязах, като едно от най-важните звена в този пъзел е книгата на Петер Юхас.

Асен

3. Марин Георгиев

Am 27.09.2020 um 09:49 schrieb Marin Georgiev:

Многоуважаеми господин Професор Чилингиров,

оказва се има такъв човек Невен Илиев, жив и здрав е, и живее във Видин. Бил е директор на местния музей, сега е пенсионер. Завършил е история.

Ето неговите координати: n_iliv@abv.bg

Надявам се да съм Ви помогнал.

Ако е така – попаднал сте на точния човек

Марин Георгиев

С пожелания за здраве!

Жалко, че 18 години вече, не издавам вестника, освен – чат-пат – от 2005: тематични броеве, посветени на наши писатели.

Сега подготвям брой за Петер Юхас, по повод 90 години от рождението му.

4. Assen Tschilingirov (.....)

дата: 27.09.2020 15:39

до:

Marin Georgiev (litforum@abv.bg)

Уважаеми г-н Георгиев!

Благодаря за това и предишното Ви писмо. Моля да ме извините, че не отговорих веднага – напоследък здравословното ми състояние е значително влошено и не мога да работя неограничено и по всяко време. А искам да отговоря подробно на някои въпроси, възникнали от сведенията Ви за Петер Юхас. Преди всичко много ме зарадва вестта, че е още жив и че се готви да посрещне С ВАС своя 90-ти рожден ден – както 70-тия, 80-тия и 85-тия. Моята връзка беше много кратка, още от 1980-те години, но особено интензивна в последната, 2005 година, след което беше прекъсната. При последния ми разговор по скайпа, някъде през месеците април-май, когато въодушевено ми съобщи, че се е оженил (или ще се ожени – не помня точно), че си купил апартамент в София и ще се премести окончателно в него. Поканих го за представянето на току-що завършения мой сборник изследвания „Готи и гети“, което трябваше да се състои – и се състоя – на 16 май 2005 г. в една от залите на Ректората на Софийския университет. Понеже не го видях между публиката, загрижих се защо го няма и отидох да Унгарския културен център, срещу градинката пред Военния клуб. Неговата колежка ми съобщи тъжната вест, че в него е открит злокачествен рак и заминал внезапно за Буда Пеща, без надежда да с върне отново в България.

Преди това, ако се не лъжа от 2003 г., бяхме водили много разговори във връзка с тезата му за Българска Моравия, за която още по това време бях вече запознат с всичката, издадена след 1985 научна литература по въпроса и имах ксерокопия на всички (не много на брой, но някои много големи по обем) изследвания, включително публикации в издаваната от Ото Кронщайнер поредица статии. В България по този въпрос научната литература „красноречиво мълчеше“, освен една обидно-кратка и некомпетентна статия, чиято авторка дори не беше виждала книгата на Егерс (на екзотичния немски език!), но с „компетентно“ и обвързващо отрицание. Също

никъде не беше спомената книгата на Юхас за Моравската мисия – дори и в излезлия през 2003 г. том 4 на Кирило-Методиевската Енциклопедия, скалпена неумело от шепя предатели и руски блудолизци, под редакцията на главните „кокорбашии“ Петър Динеков и Светлина Николова, отговорни за престъпната дейност на бандата разбойници, разбили българската филология и довели я до състояние, за чието преодоляване са нужни много десетилетия от следващите поколения. Поради „чутовното“ пълно изчерпване на неговата книга, той предаде за мене на г-жа Юлия Боева един свой екземпляр, който тя сканира и разчете с Файнридър, за да ми изпрати с е-мейлиш целия текст, по който сме водили с Юхас много разговори по скайпа и телефона. Мене не ме изненада толкова тезата, застъпвана

25.05.2016, Бугнеца, БКИ, думи за Юхас по повод 85 годишнината му

от Юхас, а умението му да проучи и оригиналните исторически писмени извори, които другите изследователи предават от втора ръка. А също да предаде историческата истина тъй убедително и завладяващо като криминален роман. Тази част от неговата книга, както и последната глава за създаването на „традиционното“ противоречиво на документите схващане, чиито последствия чувстваме и досега при последиците от него – не само по „македонския въпрос“, а и в отношението на „братушките“ към нашия народ и неговата култура.

Отначало имах намерението да помоля Петер Юхас да напише в кратка форма доказаната теза за Моравската мисия, но постепенно тази подтема се свърза в компактна маса от сведения за българската история и култура, без някоя от компонентите да наруши равновесието. А сведението за книгата на Юхас в библиографските бележки се оказаха единствени в цялата българска науча литература.

В този смисъл закачам за информация пълния текст на първия сборник „Готи и гети“ в удобен за ползване пидеф-формат – без да го разбирате като задължение, а само за най-обща представа. В този сборник съм поместил и други чужди изследвания, свързани с темата и почти без изключение до излизането на книгата (а в действителност и до сега!) непознати не само на любителите, но и на „специалистите“ в България, макар и да съдържат най-важните сведения от нашата история, по които и до сега се водят спорове. Поместил съм също бележки за тези непознати автори, сред които особено място има украинско-австралийският учен проф. Сергей Яковлевич Лесной-Парамонов, завеждащ в течение на 4 десетилетия катедра в университета в Камбера – неговите изследвания по староруска история излязоха през последните години в РФ в огромни тиражи, обаче без посветените само

на българската история негови студии, противоречащи на официалната „академична“ наука. Ще добавя, че в РФ излезе през 2005 г., отначало само в интернет и полулегално, а малко след това и като печатно издание, един подготвен от мене сборник с тези статии, които до този момент на се преиздавани в РФ. А също и на живелия и работил в Канада проф. Георги Сотиров, както и откъс от излязлата в Германия на немски език книга за старата история на България на немски език от Ганчо Ценов, и тя и досега не е преведе на български език. Тези бележки само в допълнение на факта, отразен с книгата на Петер Юхас, че най-важните изследвания по българска история са излезли от перата на небългари – в това число на първо място трудовете на акад. Н.С.

Державин, заедно с книгите на Г. Ценов, иззети от ВИЧКИ ЧАСТНИ И ОБЩЕСТВЕНИ БИБЛИОТЕКИ В БЪЛГАРИЯ и унищожени през 1950 от съветските окупатори.

.....

Непосредственият повод за издирването и откриването на статията на Невен Илиев, издадена във Вашия „Литературен форум“ беше отпечатването във в. „168 часа“ една моя (макар и под чуждо име) статия по един от най-съществените въпроси на българската духовна и политическа история, засягаща първото пътуване на св. апостол Павел в България, което е станало до Филипопол /Пловдив, а не до незначителното селище, заселено с римски ветерани-колонисти, известно повече с името Кренидис, но представяно от гръцките и българските църковни историци за „мястото“, където апостолът основава първата християнска община и кръщава първата християнка, Лидия. Това е също отделна тема, по която съм написал много стотици страници в пет статии и 4 монографии – но изисква отделно разглеждане.

.....

При претърсването на интернет открих първо препечатката от статията на Невен Илиев в „Богословие“, а след това и в „Литературен форум“, като междуременно препечатката в „Богословие“ беше изтрита. Но това засилва значението на ВЕЛИКОЛЕПНАТА статия на Невен Илиев, която в действителност е единствената, излязла информация за книгата на Юхас за всичките 15 години между излизането на „Готи и гети“ част 1 и орязаната статия в „168 часа“. С това не считам въпроса за изчерпан и считам за много важно тази книга на Юхас да не потъне отново в небитието, а да заеме своето ВАЖНО МЯСТО в българската научна литература, което тя безспорно заслужава.

Разговори с Чилингиров

От стр. 1

дума, нито едно движение, нито едно трепване на лицето му...

Светло лице, сини очи и открита, жизнерадостна усмивка, която не помръкна нито за секунда през целия ни многочасов разговор...

С невероятна за близо осемдесетгодишната си възраст енергичност, Чилингиров сложи предварително приготвени бисквити, кафе и чаши на масата и се настани срещу нас. Зад гърба му имаше огромен прозорец към прекрасна гледка – Александерплац, река Шпрее, Телешпаргел /тв кула/ ...

Точно зад лицето на Чилингиров „дишаше“ огромният часовник на кметството – като изображение на всевластващ бог, държащ в ръцете си всичко...

Пуснах диктофона да записва, приготвих фотоапарата, но не извадих видео-камерата – исках да запазя непоктната приятелската атмосфера на срещата ни и усещането за неповторимост, които почувствах още в първите минути тук...

Бяхме трима души – все почитатели на огромното родолюбиво дело и научни достижения на професора. Всеки от нас той познаваше от публикациите ни по форумите и чрез кореспонденция с е-мейли...

Имахме толкова много въпроси към професора. Но искахме той да насочва разговора ни.

И още първите му думи бяха за онова, което най-много ни интересуваше – книгите, които пише в момента...

Говореше динамично, подредено, без излишни думи, без да изпуска мисълта си. Личеше си дългогодишната преподавателска практика – в Хумболтовия университет в Берлин и в университета в Лайпциг. Четвърт век студентите там, дошли от цял свят, са получавали знания по История на Българското изкуство именно от този невероятен български ерудит...

Докато разказваше за новооткритите факти, които ще бъдат представени пред читателите в новите му изследвания, Асен Чилингиров, ставаше и изваждаше различни книги от наредените по многобройни рафтове на стените в дома му. Всъщност стени почти не се виждаха – само книги и компактдискове с музика. Някъде до междинната врата между гостната и кабинета му имаше компютърни конфигурации – с ТРИ МОНИТОРА и големи купчини от книги и папки около тях... Дом на търсещ човек – истински учен. Български.

– Там на третия рафт зад теб, 7-та-8-та книга... За Ивановските стенописи... Извади я... Точно тази, да. Отвори на страница...

...

Едно от най-българолюбивите проучвания на професор Чилингиров – стенописите в скалните манастири до с. Иваново, Русенско. Изследване, превърнало се и в една от най-големите перипетии в научната му работа.

Резултатите от тези негови про-

Асен Чилингиров е роден през 1932 г. в София, от 1965 г. живее в Берлин.

Завършил е „История и история на изкуството“ (1967-1971). Работи като научен сътрудник в Института за защита на паметниците на културата в Берлин (1971-1998). Има широка научно-изследователска дейност, свързана с многобройни пътувания в Гърция (с Атон), Македония, Сърбия, Румъния, ФРГ, СССР, Швейцария, Италия и Албания.

От 1973 г. до 1998 г. чете лекции по история на българското изкуство в Лайпцигския университет и в Хумболтовия университет в Берлин.

Асен Чилингиров е с над 500 научни публикации в областта на средновековната история и изобразително изкуство, както и участия в много международни конгреси и конференции в България, ГДР, ФРГ, СССР, Швейцария и Италия.

Член е на редакционния съвет:

– на авторския колектив при издаването на 7-томната „Енциклопедия на изкуството“ („Lexikon der Kunst“, Лайпциг 1971-1992, 5 издания)

– на авторския колектив на 11-томната „Енциклопедия на средновековното изкуство“ („Enciclopedia dell'arte medievale“, Рим, 1985-2000)

Асен Чилингиров е в авторската група, работила по направление „България/Македония/Албания“.

учвания все още не са издадени в България. Но ги има в голям брой публикации на Чилингиров в Германия, в Швейцария, в Италия. Най-добре те са представени в две от изключителните му книги – „Изкуството на българското християнско средновековие“ на немски език, издадена в Германия /и в Източна, и в Западна поотделно/ и в „Културна история на България“, излязла в Източна Германия /ГДР/, в 2 издания и с тираж 50 000 бр.. Статиите за тези стенописи са публикувани и в десеттомната „Енциклопедия на Средновековното изкуство“, излязла в Италия, както и в седемтомния „Енциклопедичен речник на изкуството“ с четири издания в Германия. Тези стенописи са разглеждани обстойно и в „Традициите в българското средновековно изкуство“, публикувана в Италия, а и в докладите на Чилингиров на много международни конференции и конгреси...

Показа ни ги – почувствах гордост – ето всички са научили, за уникалността и великолепието на Българското Средновековно изкуство! Нека после някой да разказва пак, че такава култура, може да се сътвори от пришълци от монголските степи, претопени от някакви си „славяни“, също дошли незнайно откъде...

Но това беше само моментна мисъл... Знаех за всичко, което се е случило на професор Чилингиров след излизането на

„Изкуството на Българското християнско средновековие“... изостряне на отношенията му с останалите български историци и изкуствоведи/не ги поставям в кавички, те се подразбират!/: сръбската поръчка на К.Весел да го обвини във „великобългарски шовинизъм“ /?!?!?!/, заради неговите бележки относно Охридската „Света София“...

Последвалото ограбване на заснетите от професора в Атон 2300

чернобели и цветни негативи, многократно публикувани по-късно от главните участници в кражбата – Христо Маринчев от Отдела по въпросите на БПЦ и фотографа Михаил Енев. Последният дори, присвоявайки си свимките, направени от Чилингиров, се е хабилил за професор в Художествената академия...

През 1982 година сътрудниците на Института за изобразително изкуство при БАН вземат решението в България да не се публикуват статии и книги на Асен Чилингиров, а името му да не се споменава в научната литература. Това решение продължава да е в сила и до днес. Ограбването на труда му – също...

Смехът на професора пробождаше обхващото ни негодувание, докато слушахме разказите му за тези перипетии...

„Всичко са се морили!“ – сякаш казваше Чилингиров и с достопието на мъдрец махваше с ръка, изваждаше нова книга и захващаше следващия си разказ...

Часовникът зад лицето на професора вече бе като позлатен – залезът обгръщаше и гостната...

– Не си тръгвайте още... та аз още нищо не съм ви разказал... Искате ли да разрежа баницата и да направя още кафе? – каза Чилингиров и по своя си енергичен начин донесе нови прибори... Бяхме му донесли българска домашна баница, българско вино и ... български домат. Най-много, като дете, се зарадва на последното:

– Ето това може да ме върне един ден в България... – и нарязва с почти ритуална тържественост домата...

Разговорът продължи.

На изпроводяк, там, до асансьорната врата, където ни посрещна, професорът ни пожела:

– Да сте живи и здрави и не спирайте да се борите срещу лъжите и кражбата на историята ни. Не ми

се сърдете, че нямам време да ви отговарям на е-мейлите. Бързам... Трябва да напиша всичко, което съм открил... За какво ми е на мен... Там!?

Очите му се замъглиха от вълнение... И пак се засмя...

– Елате пак! Ще ви чакам... И поздравете България от мен като кацнете в София...

Часовникът на кметството преброи отминалите неусетно часове.

Вече знаех – ще напиша всичко, което чух тази вечер.

В поредица от постинги

За да се запознаят всички с човека, посветил целият си живот и целия си труд, за да се възроди истината в историята на българите и на България.

Най-изключителният човек, когото съм срещала, истинският български учен – проф. Асен Чилингиров

Asen Tchilingirov (.....)

дата: 05.10.2020 17:19

до:

Marin Georgiev (litforum@abv.bg)

Уважаеми г Георгиев,

Благодаря за снимката, която не познавах (Б.р. става дума за груповата снимка на стр. 1).

Тя е в резултат от среща в моето Берлинско жилище с Галина Йорданова/Сарадива, нейната сестра и съпруга ѝ през 2011 г. На срещата присъстваше и Милен Радев, който случайно тогава ме посети и засне със своя фотоапарат две снимки, за да „увековечи“ събитието. Тогава тя записа на своя смартфон звуково интервю с мен, излъчено на следващата 2012 г., по Българското югоизточно радио и телевизия в Ямбол, в което г-жа Йорданова заемаше ръководна длъжност. Същото интервю, заедно с още едно, е било излъчено и тази година на 24 май като линк към Сайта 999, за който тя изглежда все още отговаря.

За илюстрация и допълнение към Вашия архив изпращам с втулка двете снимки – Сарадива е в дясно от мене. По същото време тя публикува много постинги в интернет на тема: „Аз съм българка – не съм славянка“, като събуди дълги спорове и „борби“ в интернет. За разлика от запазените във Вашия архив материали, аз си записах тогава голяма част от дискусията, която се водеше във ФБ, както и от дискусията на сайта „Ти си това“ по повод Гроба на Васил Левски, която се водеше на много подиуми и (почти) приключи с една голяма конференция, при която бяха доказани – между другото и въз основа на изследвания от Научния институт по Криминалистика и Криминалогия при МВР с протокол (25 стр. с 14 снимки А4), с който се доказваха фалшификацииите на научните сътрудници при НАМ, на първо място Проф. Димитър Овчаров, арх. Стефан Бояджиев, проф. Стамен Михайлов и проф. Магдалина Станчева. Материалите от конференцията бяха издадени по нареждане на ръководството на БАН с председател академик Ангел

Балевски в една книга с 484 страници А4 под редакцията на председателя на Конференцията акад. Николай Тодоров и отпечатана в 5000 екз. през 1988 г. В началото на 1990 г. (точната дата не е известна) целият тираж от книгата, освен няколко екземпляра предадени на авторите и запазени от тях (вкл. един екземпляр в моя архив), са били унищожени – дадени за претопяване. Целият текст в книгата, заедно с илюстра-

циите, сканирах и беше публикуван в интернетния портал [promacedonia/kgoraina](http://promacedonia.kgoraina) на д-р Васил Карлуковски в Ливерпул, Двойното кралства и е на свободно ползване.

Между впрочем почти всички мои електронни публикации се съдържат на същия портал с допълнителни материали и библиография за свободно ползване, също както и в интернетната библиотека „От извора“ – почти за всяка моя пуб-

ликация в тези портали могат да се получат линкове от Гугъл и само въз основа на заглавията им.

В архивираната от Вас статия (от Галина Йорданова/Сарадива) са описани много подробности от моята дейност. За моята научна дейност и моя живот беше заснето в 2014 г. също многочасово филмово интервю по нареждане на ръководството на БАН от проф. д-р Ерика Лазарова, архивирано в архивите на

БАН – и отчасти като копие в моя архив. Поместената там кратка моя и оторизирана от мен биография ще Ви изпратя допълнително.

Също допълнително ще Ви изпратя звуков запис от споменатото по-горе мое интервю, излъчено за последен път по интернет на 24 май т.г. от сайта 999-

С това приключват днешните мои бележки за Вас

Със сърдечни поздрави – АЧ

Невен ИЛИЕВ

Българската мисия на Солунските братя

„Литературен форум“, бр. 21 (462) от 23.05 до 04.06. 2001 г.

За живота и делото на светите солунски братя са изписани хиляди статии, студии и монографии. Благодарение на усилията на специалисти от цял свят смятахме, че знаем всичко или почти всичко, свързано с тях. И затова останах като поразен от гръм, когато прочетох появилата се в края на миналото хилядолетие книга на Петер Юхас „Кирил и Методий в Българската Моравия“. В неголям обем – 220 страници – авторът е успял да види в „нова светлина“ прословутата „моравска мисия“ на Солунските братя. В интерес на истината не съм очаквал да прочета приживе нещо коренно различно от това, което всички ние знаем за живота и делото на Кирил и Методий. Не съм допускал, че някой би могъл да напише нещо ново. И изведнъж се появи книгата на Петер Юхас, който чрез нея сякаш ни казва: „Мили мои приятели, струва ми се, че дълго време сте се заблуждавали. Моравската мисия на Кирил и Методий не е била в онази Моравия, разполагаща се на територията на някогашна Чехословакия, а в истинската Велика Моравия, която през IX в. е била съставна част от българската държава.“

В началото бях просто смаян от прочетеното, тъй като и аз „знаех“ къде е била „моравската мисия“ на Кирил и Методий. Прочетох отново книгата, като внимателно съпоставях авторовите твърдения с посочваните извори. И се оказа, че съм бил незрящ! Оказа се, че ние, българите, като сме се доверявали на безспорния авторитет на големите светили в областта на кирилометодиевистиката – наши и чужди, просто не сме прочели с необходимото внимание някои текстове от IX-X в. А те по категоричен начин подкрепят изводите на Петер Юхас: „моравската мисия“ на Кирил и Методий е била осъществена в пределите на българската държава!

Нека пристъпим и към пряката си задача – представянето на книгата на Петер Юхас „Кирил и Методий в Българската Моравия“. Авторът я е разделил на 14 глави. Той е имал щастливото хрумване почти всяка от тях да е формулирана като въпрос, а текстът ѝ по същество да бъде неговият отговор. Още в първата глава авторът е потърсил отговор на въпроса: колко са били Моравиите по времето на „моравската мисия“ на солунските братя – две или една? Като се опира на редица извори, които не са взаимно зависими (анонимният „Баварски географ“, „За управлението на империята“ от византийския император Константин VII Багренородни, сведенията на абат Регион и на Гардизи), Юхас показва убедително, че по това време са съществували две Моравии, теза, застъпвана и от редица други учени, между които и авторитети като Имре Боба, Сенга Тору, Петер Пющпоки Над и др. Особено внимание авторът е отделил на сведенията на енциклопедично образования византийски император Константин VII Багренородни, който пише за две Моравии, наричани от него „Мегали Моравия“ и просто „Моравия“. Според византийския император, „на юг от тях (от маджарите, б.м., Н. И.) се шири Мегали Моравия, т.е. страната на Светополк, която... напълно опустошили и завладели. А към планините тюрките (маджарите, б.м., Н. И.) граничат с хърватите.“ На друго място той пише, че на близката до маджарите

местните телевизии.

Библиография:

- Относно времето на потушаване бунта срещу цар Борил във Видин. – ИМСЗБ. Т.9., С., 1984, с. 85-96.
- Северозападните български земи (VII-XIV в.) в трудовете на професор Петър Ников. – ИМСЗБ. Т.10. С., 1984, с. 73-86.
- Шишмановият поход срещу Сърбия в 1292 г. – ИПр, 1988, №11, с. 50-59.
- Малолетен ли е бил цар Иван Стефан през 1330 г.? – ИПр, 1989, №6, с. 57-66.
- Град Видин. Пътеводител. С., 1994 (съавтор: Галина Антова). 128 с.
- Някои проблеми на Видинския край към 1850 година. – Студии за Унгарската война за независимост и нейния български контекст. ИК „Огледало“, Унгарски културен институт – София. С., 1999, с. 16-27.
- Населението на Видин (XV-XIX век (с Любен Добрев). – Видински четения. Доклади от семинар, посветен на деня на музеите. NW Print. Видин, 2003, с. 7-21.
- Култови сгради във Видин (XV-XIX век). – Пак там, с. 29-40.
- Кръстоносните походи и отбранителните съоръжения на Бдин през средновековието. – Bulgaro-Hungarica 5. От Никопол до Виена 1396-1683. Съставители Христо Матанов, Дьорд Арато. И-во „Свят“. „Наука“. Унгарски културен институт – София. С., 2008, с.24-32 (с. 210-217 на унгарски).
- Видин през XV-XIX век. – Град Видин. Кратък исторически очерк. Колектив. Под редакцията на проф. А. Пантев. „Анубис“. С., 2008, с. 99-153.
- Бдинската област – райски кът от „Земя на блажени“. – „БЪЛГАРИЯ, ЗЕМЯ НА БЛАЖЕНИ...“ IN MEMORIAM PROFESSORIS IORDANI ANDREEVI. Международна конференция в памет на Проф. д.и.н. Йордан Андреев. И-во „ИВИС“. Велико Търново, 2009, с. 561-568.
- Османската империя, Видин и Осман Пазвантоглу. Видин, 2011. 48 с.
- Християнството във Видинска епархия (I-XV век). – Изследвания в памет на проф. д-р Георги Бакалов (1943-2012). Съставител акад. Васил Гюзелев. ИК „Гутенберг“. С., 2017, с.423-443 (втората част – „Християнството във Видинска епархия (XV-XIX век) е под печат).
- Мюсюлмански култови сгради във Видин след 1878 година. – ТЮРКОЛОГИЯТА ДНЕС. ПРЕДИЗВИКТЕЛСТВА И ПЕРСПЕКТИВИ. Юбилейна научна конференция 10-11 ноември 2017, посветена на 65 години от специалността „Тюркология“ в СУ „Св. Климент Охридски“. Съставители: Милена Йорданова, Ирина Саръиванова. С., 2017. УИ „Св. Климент Охридски“, с.251-256.
- Рецензии: (всички са в ИПр.): Любенова, Лизбет. Петър Ников. Жизнен път и научно дело. ДИ „Наука и изкуство“. С., 1986, 212 с.; Димитров, Христо. Българо-унгарски отношения през Средновековието. АИ „Проф. Марин Дринов“. С., 1988, 424 +4 карти; Andras Palocz Horvath. Pecenenegs. Cumans. Iasians. Steppe Peoples in Medieval Hungary. Андраш Палоци Хорват. ПЕЧЕНЕЗИ, КУМАНИ, ЯСИ. Степни народи в средновековна Унгария. Будапеща. „Корвина“, 1989. 142 с. + 76 илюстрации. Hereditas. Corvina. Budapest, 1989. 142 pp. + 76 pl., c.168-172.
- ИМСЗБ = Известия на музеите в Северозападна България; ИПр = Исторически преглед.
- „Още веднъж за куманите“. – Българско изтокознание (= Acta Orientalia Bulgarica), 2017, №1, с.125-137.

„източна граница са българите, отделени от река Истрос, която наричат още Дунав, на север от тюрките са печенезите, на запад от тях – франките, на юг – хърватите.“ Противоречивото на пръв поглед „двойно“ съседство на маджарите на юг – един път с „Мегали Моравия“ и втори път с хърватите е обяснено съвсем логично: императорът разказва за положението преди и след войната: опустошената и завладяна от маджарите Мегали Моравия вече не би могла да им бъде съсед. Анализът на тези откъси е твърде важен, тъй като той показва, че Велика Моравия не е тъждествена с днешна Моравия и Словакия – просто тези области никога не са били на юг от Унгария. Нещо повече: Константин Багренородни пише за разположения на завоя на река Дунав Сирмиум (средновековният български град Срем, с чието завладяване от византийския император Василий II през 1018 г. приключва „българската епопея“ на цар Самуил и войводите му, днешна

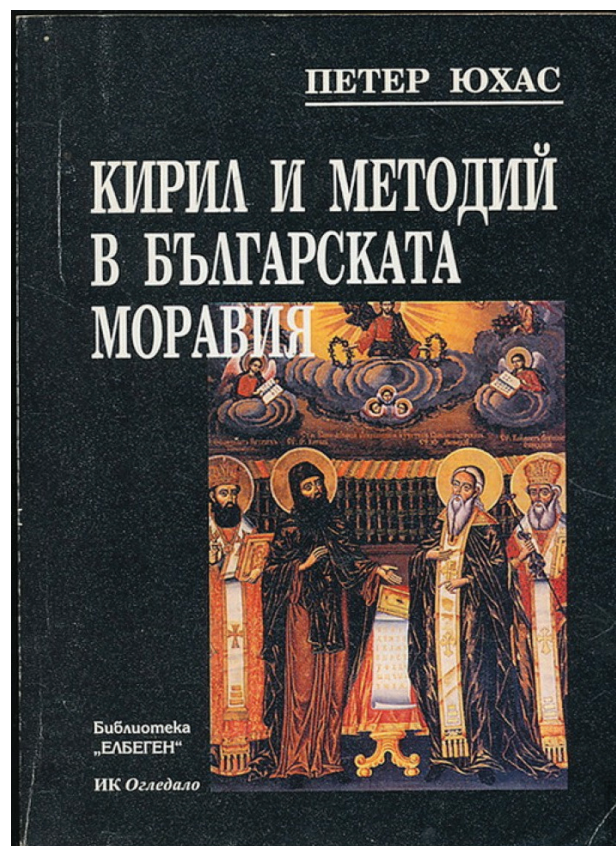
Сремска Митровица в Сърбия), който е „на два дни път от Белград, и от тях започва Мегали Моравия – непокръстената“. Авторът заключава, че според сведенията на император Константин VII Багренородни, Мегали Моравия „се е намирала между Драва и Сава, областта Сирмиум, и оттам на юг до река Морава, а на север Мегали Моравия се е простирила до района на река Тиса при нейното устие в Дунав“ (с. 20). Юхас смята основателно, според мен, че Мегали Моравия е граничела на юг с хърватите и българите. Чрез доказването на съществуването на две Моравии той коригира създаденото в науката мнение, че Пространните жития на Кирил и Методий (известни и като Панонски легенди) и съответните им кратки жития, както и тези на най-близките им ученици Климент Охридски и Наум, съдържат противоречиви сведения. До голяма степен обръкването е предизвикано от обединяването на

Българската мисия на Солунските братя

От стр. 5

двете Моравии от княз Светополк към 873 г. Авторът особено набляга и на известието за ръкополагането от страна на папа Адриан II на Методий за епископ „на престола на св. Андроник, един от седемдесетте апостоли Христови“, т.е. в Сирмиум (Срем, дн. Сремска Митровица). Юхас се спира и на териториалния обхват на владенията на Моймир I и Ростислав, разглежда съдбата на славянските племена от т.нар. „българска група“ – абодрити, тимочани, браничевци, които били наричани с общото име „моравци“ и които били откъснати от България през 818 г., а след това част от тях наново влезли в границите на България (с. 53 сл.; един въпрос, нерешен и до наши дни от българската историография поради липсата на достатъчно данни). Струва ми се, че Петер Юхас е успял да „напиша“ и причините, поради които „моравската мисия“ на Кирил и Методий е била в България: стремежът на Византия да постави северната си съседка в зависимо положение (с. 60 сл.). Като цитира изказани мнения за българския произход на Кирил и Методий, авторът засилва по убедителен начин доводите на техните автори. Интересни са разсъжденията му за пълното „премълчаване“ на дейността на Кирил и Методий във Византия (с. 70-75), както и предположенията „... времето на Моравската, а още по-точно на Българско-Моравската мисия съвпада с времето на покръстването на България, и не само съвпада, но и самата мисия е част от споменатото покръстване“ (с. 76); братята Кирил и Методий „са преминали от българите при моравците и са разгъвали дейност за привличането и на едните, и на другите към християнската религия“ (с. 78). Много страници е отделил авторът и на борбата между Царската патриаршия, Римската курия и Немската имперска църква, в която се оказват замесени и солунските братя, а това е станало причина те да бъдат обявявани за „агентура“ на някои от участниците в нея (с. 79 сл.). Убедителни са разсъжденията на Петер Юхас и за мястото на епископската епархия на Методий, както и за това дали тя е „панонска или илирийска“ (с. 108 сл.). От особено значение за доказване на тезата, че престолът на Методий е бил разположен в Сирмиум са сведенията от т. нар. „Залцбургски меморандум“, както и коментарът към него на Йосиф Симоний Асемани. Много важно е уточнението на автора, че Методий е бил „български епископ, респективно архиепископ“, защото отишъл „неслучайно“ не в Сирмиум, а в град Морава, който от 865 г. е „едно от митрополитските седалища на българската държава“. Петер Юхас се придържа стриктно към сведенията на изворите, съгласно които „първият епископ на Панонската Морава, тогава в България, е бил Методий“. Това съобщение напълно се покрива с вече цитираното известие на Хоматиан, че „Методий бил поставен за архиепископ на Моравия и България“ (с. 165). Авторът е категорично против порочната практика за отъждествяване на Моравия в бившата Чехословакия с истинската (Българската) Великоморавия от IX в.: „Защо най-удобно се оказва премълчаването на споменатите автентични исторически извори? Отговорът е прост и логичен: ако щяха да ги цитират, псевдоучените нямаше да са в състояние да опровергават тяхната достоверност. Нататък: ако те биха приели неопровержимите по своята автентичност факти от IX в., тогава нямаше да имат възможността да нагаждат (по свой вкус) тезите си с онези постановки на чешките хроники от XIV в., на базата на които в цяла Европа се оформи традиционното (и неправилно) схващане за местоположението на Моравия. Разкриването

на истината с помощта на автентичните исторически извори от IX в. не само сваля ореола от привържениците на традиционното схващане (занимавали се цял живот с определяне на географското място на Моравия при пренебрегване на автентичните исторически документи от IX

в.), но и срива до основи лелеяните столетия наред и надут до пукване митове, харесващи се на определени политически среди“ (с. 35-34). На друго място Петер Юхас е проследил някои от най-разпространените митове за произхода и за обосноваване на претенции (от териториално, културно-историческо, етнографско и пр. естество) сред различните европейски народи (с. 183 сл.). Особено място той отделя на чешките хроники от XIV в., които всъщност, са и „географите-архитекти“, преместили Българската Южна Велика Моравия в Северната (обикновена) Моравия. Той пише, че по времето на Просвещението „мистификациите от този тип са били отхвърлени така, както се отхвърля овехтяла и окъсана дреха“. Положението в чешките и словашки земи обаче е било по-различно. Поети, писатели, хиляди неизвестни радатели („будители“ в чехословашката историография), „борещи се за независимост и национално възраждане намират в дадената им от чешките хроники от XIV в. представа за Моравия една изключително подходяща мотивировка на тогавашните им политически стремежи и поради това постепенно все по-масово тази представа се пренася и затвърждава в съзнанието на народа. Апостолските имена на солунските двама братя се включват в чешкото духовно наследство и се възвеличават още от най-старата Чешка хроника на Козма Пражки. През следващите векове хронистите свързват тяхното дело с чешкото минало, с чешките исторически събития. Образите им органично вращават в съзнанието на чешкия и словашкия народ и играят важна роля при националното им възраждане“ (с. 190). Позволих си нарочно да използвам два по-дълги цитата от книгата, за да покажа и стила и езика на Петер Юхас, и начина, по който той вижда и води полемиката си срещу цяла Европа. Това е лесно обяснимо: книгата, която му е било предложено да напише, е трябвало да бъде научно-популярна, пък и самият автор има предпочитания към един по-лек, по-близък до читателя, и съответно – предразполагащ го към по-бързо прочитане на съответните текстове, стил. В тази връзка дори и научният апарат в книгата е сведен до един задължителен минимум, в

който обаче главна роля играят изворите, както и нови изследвания на автори, застъпващи „нетрадиционното“ становище за географското разположение на Велика Моравия през IX в. На някого може да се сторят прекалено остри нападите срещу привържениците на традиционното схващане за местоположението на Велика Моравия на север от Дунав, в пределите на бивша Чехословакия. Но прецизното историческо изследване се води и с публицистичен жар, за да е достъпно до читателя, за да му въздейства не само умозрително, а и емоционално. Пък ако сте си направили труда да прочетете кратката „Одисея“ около ръкописа на тази книга (с. 211-213), ще разберете и причините за чисто човешкото огорчение на Петер Юхас. Книгата му отлежава двадесетина години, издателствата поради една или друга причина не я намират за достатъчно интересна... „Издателството на моята Alma mater... остави ръкописа ми да „зре“ години, а защото твърде много хора са били заинтересувани той да не получи публичност. Разбирам, че написаното може да е неприемливо за онези, чиито произведения преповтарят традиционно – изградено върху незачитането на автентичните извори, погрешно схващане за Моравия. В светлината на разкритите и анализирани в настоящата книга, премълчавани или непознати исторически документи от IX-X в., идеите на „непоклатимите“ традиционалисти може да деградира във фикция. Но това нека си остане грижа на последните“... (с. 213).

Оценявам високо книгата на Петер Юхас. Пред нас е една творба, която трябва решително да промени нашите представи за дейността на светите солунски братя, за тяхното участие в покръстването на българите и моравци, за мястото на мисията им – в днешна същинска Сърбия и Северозападна България (през IX-XIII в. неразделна част от северозапада на българското царство). Смятам, че специалистите безпристрастно и честно трябва да преценят научните аргументи на автора и да му отговорят също с научни аргументи относно това, по което не са съгласни с него. Да бъде злепоставян или охулван историк по политически причини за мен е неприемливо. Аргументи от типа „Какво ще кажат в Чехия или Словакия?“, „Как ще реагират в Русия?“, „А няма ли сърбите „да си поискат“ братята Кирил и Методий?“ и т.н. са всичко друго, но не и научни. В крайна сметка: не ние, българите, твърдим това (за съжаление!). Твърди го един чужд учен, който, пак го подчертавам, не е „страна“ по „политическите въпроси на славянската писменост“. Ние, българите, не искаме чуждото – доказвали сме го многократно. А не е ли време да си помислим и по въпроса защо с лека ръка предоставяме на други своето и не си търсим правата? Не става дума за фалшификации с цел възвеличаване на българския народ, а за установяване на исторически истини, които с още по-голямо основание ни карат да се чувстваме горди, защото сме българите! Някои от нашите съседи, които са „майстори“ по присвояване на чуждото, сега плащат горчиво за развенчаните си митове. Не искам такава участ за нашата Родина, но не искам и безропотно да понасям някой да си присвоява части от нашата история, дейци от нашето минало и да го изопачава с всички възможни средства. Затова и озаглавих отзива си за книгата на Юхас „Българската мисия на Солунските братя“. Ще завърша с това, което написах в началото: историческата истина стои по-високо от всякакви кумири, че и от „големи братя“. Или, както го е написал на друго място, но по същия повод Петер Юхас: „Истината вреди само на онзи, който е заслужил“.

Писмо до писмо, отговор до въпрос

12.10.2020 г. в 15:41 Marin Georgiev <litforum@abv.bg> написа:

Пламене,

би ли ми отговорил на няколко въпроса, свързани с Юхас, но кратко:

1. Кога и как се запознахте?
2. Как стана да издадеш тъкмо ти книгата му за моравската мисия?
3. В какъв тираж я издаде ако не е тайна?
4. Имаше ли спънки при издаването ѝ, при разпространението ѝ, при продажбата ѝ?
5. Би ли я преиздал пак?

от:

Plamen Anakiev (ogledalo.atille@gmail.com)

дата: 14.10.2020 20:51

до:

Marin Georgiev (litforum@abv.bg)

Бате Марине,

Прощавай за забавянето.

1. Днес говорих с Арато, за да ми припомни годината на запознанството. Не бях сигурен дали е била 1998-а или 1997-а. Помня, че за първи път Юхас го срещнах в Будапеща. Бях на гости у Арато и на връщане към София Арато в ранна есенна сутрин го взе от будапещенска улица. Юхас бе с леко набола брада, протритото дипломатическо куфарче и поизмачкано сако, което преди време, когато е било ново и поддържано, е стояло елегантно на високата му фигура. Видът на Юхас тогава, когато ще е бил 67-годишен, понеже Дюри ми припомни, че годината е била 1997-а, олицетворяваше самотник – бохем и учен, живеещ без женска грижа и внимание. Това ми впечатление се потвърди още в първите петнайсетина минути на съвместното ни пътуване с луксозната служебна кола на Дюри. Човекът, пред чието име благовеех, понеже бях чел „Тюрко-българи и маджари“, съвсем непринудено и сърдечно, като да отивахме стари приятели или роднини на кърска работа, преди да се е издигнало слънцето и поизгубил денят, ни предложи да споделим закуската му – няколко едри порязаници с шунка и листа от зеле, които сам бе приготвил, увил и поставил в куфарчето си.

При запознанството направих на Петер няколко заслужени комплимента за „Тюрко-българи и маджари“ и усетих по погледа му и шеговитите думи, израз на скромност от негова страна, как сърцето му се отваря за ново познанство, а може би и приятелство с по-млад и с нищо неизвестен българин. Цялото пътуване, за мен поне, мина неусетно. Бях замаян и въодушевен от остроумията и анекдотите на Юхас, които чувах за пръв път, както и от закачките на Арато, отприщващи още повече духовитостта у по-стария унгарец. Тогава за първи път чух и настойчивата приятелска подкана от Арато към Петер да вземе най-накрая да запише поне част от презанимателните истории и историйки, които разказва и преразказва на маса, по път, под път и над път, и най-вече онези, свързани с български и унгарски културтрегери и политики от времето на соц. Юхас се посмути, преди да обещае. Може би тогава това занимание му се е сторило досадно, лековато и почти безполезно. В епикурейския дух на онова, което бе изговорил до момента, полунашега, полунасерiously постави условие да му се намери някоя млада, привлекателна дама, на която да диктува спомените си и ако може – това да стане на черноморския бряг следващото лято... Тази му претенция я разгадах месеци по-късно, когато вече бях общувал повече с Юхас. Тя в различни ситуации и по различни поводи идваше да надиграе и скрие огромната му самотност в интимния живот, спрямо която плейбойът, какъвто желаше да изглежда, би трябвало да е дефинитивно недостижим. По-късно, по резултата от направеното от Юхас, осъзнах, че към думите на Арато и към своя дълг на значим литератор, преводач и посредник в продължение на десетилетия

Пламен Анакиев е роден през 1957 г. в Радомир. Завършва военно училище. През 1985 г., с група съмишленици създава първото независимо творческо сдружение в НРБ „Литературно-художествен кръг 39“.

В началото на демократичния преход е един от основателите на всекидневника на СДС в „Демокрация“. От 1994 г. е редактор и управител на Издателска къща „Огледало“. Автор е на поетическите книги „Огледала на сънищата“ и „У нас“.

Има публикации в централни и регионални литературни издания.

Негови стихове са превеждани на унгарски и немски език.

между света на унгарската и българската литература и унгарския и българския писателски свят той се е отнесъл съвсем сериозно в типичния му оригинален стил. При онова пътуване като че в съзнанието на Юхас бе поставен началният знак от книгата му „Смъртта не е алиби“. Анекдоти за български писатели“. Книгата той я написа сам, без секретарка, за каквато повече не съм го чул да настоява, след продължаващите увещания на Арато, моя милост и други хора от българския кръг на Юхас, докосващи се до вербалната му панорама от спомени.

„Смъртта не е алиби“, уж шеговито занимателна каскада от случки и наблюдения, се оказва галерия от доста правдиви портрети на наши соц литературни велможи и печелещ доверие пътеводител сред лабиринтите на еднозначно свръхидеологизираната, свръхтолерантна и развратена литературна и културна среда от режима на Живков. С народоведската си мъдрост на книжовник и всеотдаен проводник между истински ценностното в унгарската и българската културна, историческа житейско-битова и политическа традиция, като човек, доста време активно и творчески живял в България и с българи, в „Смъртта не е алиби“ (1999, 2000), в „А ние, българите“ (2004) и в следващите му литературно-критически, публицистични и мемоарни четива, преобладаващата част от които издаде ти, Юхас направи и смайващо точни, своевременни прогнози за нерадостните сетнини, които очакват българите по пътя ни към псевдомокрацията и глобализма, в които днес, полуживи, почти не-хора, едвам съществуваме. Юхас за пореден път от своята мирогледен хоризонт, служейки си, освен с остроумната шега, със сарказма и иронията, убедително посочи и корените на злощастията ни – в по-близки и по-далечни исторически и политически, нравствено-дидактични, религиозни, битово-еснафски и пр. заблуди и грешки, както и в омразата и користта на манифестиращи и прикриващи се „велики сили“ и съседни държави.

2. В Послеслова към „Кирил и Методий в Българската Моравия“, С., 2000, с. 211-213, Петер подробно е изложил „Одисеята около ръкописа“ (формулировката е негова). Тук ще се спра само на административните кривулици, без да преразказвам авторските изследователско-лабораторни пренагласи и дирения. Преди двадесетина години, т.е. около 1980 г., директорът на изд. НМ (Евтим Евтимов) предложил на П. Юхас да напише научно-популярна книга за Кирил и Методий. Петер представил вариант на ръкопис под заглавие „Империиум Кристианум и славянските апостоли“, но заради това, че не включил стихотво-

рения от Е. Е. в унгарска антология, Евтимов не дал ход на ръкописа. Това обстоятелство Петер го изтъква в „Смъртта...“, в „А ние, българите“, в други книги, интервюта, частни разговори.

След няколко години, като направил допълнения, актуализации, структурни промени и съкращения в ръкописа, предал книгата в Издателството на ОФ (Слав Хр. Караславов), но и там книгата не била отпечатана, понеже по думите на Петер, в края на 1989 г. издателството фалирало.

След нови актуализации предал ръкописа в Издателството на СУ (Димитър Томов). Там текстът също отлежал с години – „защото твърде много хора са били заинтересувани той да не получи публичност“ – отново думи на Петер. В разговорите ни от края на 90-те години Петер сигурно е споменавал имена, но вече съм ги забравил. По онова време с Петер често говорихме за българистика и той се довери на интереса ми към тази проблематика и познанията, които имах и продължавам да допълвам и преосмислям. Запозна ме и с Трендафил Кръстанов, църковен историк и славист, към когото Петер изпитваше симпатия. С Кръстанов съм спорил неведнъж, той се убеди, че общите ми познания по българска история са доста по-обширни и конкретни от неговите и без да му предложи или да настоявам, се съгласи да стана редактор на книгата. Със съгласието на Юхас си позволих допълнителни бележки от общ информативен характер, необходими за читателите, които не се занимават професионално с изворознание и българистика. В бележките посочих и някои нови за науката извори и интерпретации. На Петер повече не му се занимаваше с ръкописа и изцяло предостави на мен подготовката му за печат. При компютърния препис обаче бяха допуснати много грешки, бързахме книгата да се появи за 24 май 2000 г., аз не успях да ги проследя всичките и така се получи един малък тираж от 100-200 бройки (толкова бяха подвързани), част от който представихме първоначално на тесен кръг хора и по-големия остатък от който аз след десетина дни унищожих. Може би към края на юни излезе ревизираният нормализиран тираж. Не съм имал никакви спънки и внушения от когото и да било при подготовката за печат и отпечатването на монографията.

3. Книгата бе отпечатана в тираж от 1000 екземпляра, или поне за толкова платих и втория път, но някой беше откраднал около 300 от тях, или поне така ми казаха печатарите. Т.е. аз съм разпространил около 700 екземпляра.

4. При разпространението на книгата не съм имал спънки. Просто интересът към нея беше количествено неголям поради цехово научното ѝ съдържание. Продавах я на съвсем умерена цена в продължение на години. Отчитаха ми продажбите и дозареждах книжарите според продажбите. Преди няколко години забелязах, че някакви уж патриоти пиратски са я качили в интернет. Моите бележки ги нямаше. Не знаех и текстът на Юхас дали е цялостен. Не съм се занимавал с присвоителите и публикацията им.

5. На въпроса ти дали бих преиздал „Кирил и Методий...“ ми е трудно да ти отговоря еднозначно. По причина финансова изгода не бих го направил (ако нямам нарочен спомоществател). Четящите са все по-малко, парите им – също, а и публикацията в интернет позволява безплатен достъп до текст. Въпросът от историко-политическа гледна точка, засегнат в книгата, за мен е много сложен и за да го изложа що-годе задълбочено и прилично, ще ми е необходимо време, с което сега не разполагам. Но ако ти или някой друг реши да преиздаде книгата, не бих пречил с

Писмо до писмо, отговор до въпрос

От стр. 5

нищо. Вярвам, че подобен жест ще зарадва много Петер. За мен въпросът от политическа гледна точка вече е много сложен и хлъзгав. Но всеки би трябвало да има право на аргументирано мнение в науката. В това отношение стоя непоколебимо до Петер и всеки друг, който и да е той. В крайна сметка Юхас като истински патриот е защитил правдиво и достойно унгарския интерес и както винаги е писал със симпатия към нас, българите. От десетилетия вече не само в Унгария, но и по

света няма съизмерими с него българисти. Освен, разбира се, Дьорд Арато и волжко-българският исполин Фаргат Габдул-Хамитович Нурутдинов.

П. П.

Писах ти, че желая да поговорим, защото реших да преиздам в чест на Юхасовото кръгло-летие „Смъртта на е алиби“. Говорих с юбиляра, той се зарадва. Говорих и с Арато, той пише нещо като предговор или следговор към изданието – трето, допълнено, юбилейно... Искях да ти пред-

ложам и ти да напишеш нещо или да съобщиш в броя на „Литературен форум“, посветен на Юхас, че такова издание е осъществено. За съжаление предпечатът на тази книга, както и на Моравската за Кирил и Методий, остана у Атанаска, а тя ги е загубила при двадесет и кусур годишната подмяна на компютри. Сега го възстановявам и разширявам с още анекдоти от „А ние, българите“. Ако имаш някаква допълнителна идея или материал, моля те, дай знак.

С уважение, **Пламен**

Петер Юхас. Тюрко-българи и маджари. Влияние на тюркско-българската култура върху маджарите

Проф. **Васил ГЮЗЕЛЕВ**

В проучването на българо-маджарската взаимност в периода на пребиваването на прабългарите и унгарците в тяхната прародина и по време на Великото преселение на народите има значителни и дълбоки традиции. В миналото полезни приноси бяха направени от редица видни унгарски учени.

Характер на класически изследвания върху този проблем имат трудовете „Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache“ (Helsinki, 1912) на Золтан Гомбоц, „Les monuments de la culture protobulgare et leurs relations hongroises“ (Budapest, 1931) на Геза Фехер и особено ценната и издържана студия „Zur Geschichte der Onoguren“ (Ungarische Jahrbücher, X 1–2, 1930, S. 59–90) на Дюла Моравчик. Достойни за упоменаване са и цяла поредица студии, статии и книги на Дюла Немец, Лайош Лигети, Ищван Кнежа, Балинт Хоман, Нандор Фетич, Алберт Алфьолди и др. Дълбоко вкоренената в унгарската наука традиция намира полезно и плодотворно развитие и в работите на голям брой унгарски учени — наши съвременници (Дюла Лаело, Дьорд Дьорфи, Петер Кирай, Агнес Шоош, Антал Варта, Ищван Фодор и др.).

Макар и в значително по-ограничен мащаб и почти винаги върху конкретен емпиричен материал, с проблемите на най-ранната българо-унгарска взаимност са се занимавали и някои български учени, като В. Н. Златарски, П. Мутафчиев, Ст. Младенов, В. Бешевлиев, Б. Филов, Ст. Ваклинов, Ц. Младенов, П. Коледаров, Р. Рашев и др. С право може да се отбележи, че в разработването на цялостния проблем делът на българската наука е скромнен, но не и без значение за перспективата в проучването.

Книгата на П. Юхас, която е предмет на настоящата рецензия, представлява, от една страна, мултиплициране на унгарския принос върху една традиционно разработена проблематика, а, от друга — нова крачка по пътя на разкриването на отдалеченото от нас минало.

Основната задача, която авторът

Академик Васил Гюзелев е роден на 19 октомври 1936 г. в село Раковски, Царство България, днес квартал на Димитровград. През 1954 – 1959 г. следва история и археология във Философско-историческия факултет на Софийския държавен университет и се дипломира със защита на дипломна работа на тема „Езически религиозни вярвания и погребални обичаи на югоизточните славяни“ с научен ръководител проф. Атанас Милчев. За кратко е уредник в Историческия музей в Димитровград. През 1961 – 1972 г. е асистент по средновековна българска история във Философско-историческия факултет на Софийския университет. Защищава докторат (дисертация за кандидат на историческите науки) на тема „Институциите кавхан и ичиргу боила. Принос към военно-административната уредба на Първата българска държава (VII–XI в.)“ (1971).

През 1972 – 1982 г. е доцент по средновековна българска история в Историческия факултет на Софийския университет. Хабилизационен труд: „Княз Борис Първи. България през втората половина на IX век.“ Ръководител е на Катедра по история на България в Историческия факултет на Софийския университет (1974 – 1984) и на Секция „Средновековна история на България“ в Института по история при Българска академия на науките (1977 – 1983). Директор на Националния исторически музей (1975 – 1977). Професор по средновековна българска история в Историческия факултет на Софийския университет (1982 – 2003). През периода 1984 – 2000 г. е директор на Българския изследователски институт във Виена (Дом „Лудвиг Витгенщайн“).

Член-кореспондент (1995), а от 2003 г. – редовен член (академик) на Българска академия на науките. Специализирал е във Виена, Будапеща, Генуа, Вашингтон.

Гост-професор и лектор в Московския държавен университет, Кьолнския университет, Лайпцигския университет, Великотърновския университет.

Носител на международната „Хердцова награда“ (2003).

Автор на повече от 50 книги и над 240 студии и статии.

си е поставил, е формулирана още в началото на краткия увод.

Тук той пише следното: „Нашата основна задача е да изясним къде и кога са се срещнали за първи път маджарите с тюрко-българите, каква е била тяхната култура по време на съвместния им живот.

И тъй като с невъзможно да отделим културата им и взаимните им влияния от тяхната политическа история, ще се стремим да илюстрираме културното развитие върху фона на общото им историческо битие. Затова проследяването на културата е в органична връзка с тюркско-българското развитие от около 2000 г. пр. н. е. до края на VII в., т. е. до създаването на българската държава през 681 г.“ (с. 5)

За разлика от предишните изследвания, всеки от които е потърсил разкриването на българо-унгарската ранна взаимност в различни сфери в зависимост от своята специализираност (един чрез проследяване на връзките в хода на определени исторически събития, друг чрез линг-

вистични данни, трети в идентичността или сходствата на материалната или духовната култура и т. п.), Юхас е избрал модерния интердисциплинарен подход на научно дирене, разбран и осмислян от него значително по-широко: „Тъкмо тук трябва да отбележим, че за разлика от много автори в предлаганото изследване по друг начин разбираме и прилагаме интердисциплинарния подход при изясняването на проблемите. Не е правилно езиковедът да построява концепцията си върху недоказани археологически предположения, а археологът да приема езиковедски твърдения като чиста монета в подкрепа на своята недоказана теза. Комплексният метод не бива да накърнява суверенитета на отделните дисциплини. Той може да бъде правилен само тогава, когато различните клонове на науката са стегнали предела на своите възможности; техните научни резултати може да се съпоставят само тогава, когато те са постигнати от отделните дисциплини по суверенен начин.

Не бива обаче да се забравя, че комплексният метод, давайки огромни възможности за научни изследвания, крие и опасността специалистът от дадена научна област да приеме резултатите от другата на доверие, без да има възможност за достатъчна критичност и контрол. Но възможностите на комплексния метод са толкова големи, че заслужава да поемем неговия риск“ (с. 7–8).

В структурно отношение книгата на П. Юхас се различава от традиционните научни изследвания.

Авторът е избегнал формулирането на отделни глави и параграфи, но не и традиционното историографско-извороведческо въведение. Предпочетена е навсякъде формата на научния очерк, в който се търсят интерпретацията и разрешаването на поставения проблем. Избирането на тази форма е било продиктувано от обстоятелството, че отделните въпроси са били разработвани през различно време от автора, а не в

тази последователност, в която те са подредени в книгата.

В първия очерк е потърсен отговор на сложния и заплетен въпрос за „началото и мястото на историческите контакти между маджари и тюрко-българи“ (с. 33–64). Главно въз основа на лингвистични данни, авторът достига до основния извод, че „маджарите още в приуралската си прародина са съжителствували с тюркски народи“ (с. 59–60), сред които основно значение са имали тюрко-българите. Във втория очерк главно чрез езикови данни и отчасти чрез отделни археологически паметници се проследява отново тюрко-българското влияние върху духовната и материалната култура на маджарите (с. 65–84). В третия очерк е направен опит за установяване на тюрко-български думи в съвременните езици на българите и унгарците (с. 85–102). Интересно е мнението на автора, че думата шума е от прабългарски произход, а също и най-старото наименование на река Урал – Яик (това означава водно разширение).

В четвъртия очерк е проследено развитието на археологическите култури в Минусинската долина (с. 103–174) главно въз основа на изследванията и публикациите на изтъкнати съветски археолози. В петия очерк въз основа на писмени сведения и археологически данни са проследени сходствата във въоръжението и военното изкуство на тюрко-българите и маджарите (с. 175–209). Шестият очерк носи заглавието „Къде да търсим тюрко-българския град Бакат?“ (с. 210–235), а всъщност е посветен на историята и материалната култура на тюрко-българите в техните местоживелища в Приазовието и Прикаспатието.

Седмият очерк („Възникването на племенни обединения на номадска основа“) (с. 236–250) е посветен на един важен колкото исторически, толкова и теоретически проблем, който в последно време занимава историците, етнографите и философите. Опирайки се главно на постиженията на руската дореволюционна тюркология и на съвременната съветска археологическа, етнографска и тюркологическа наука, П. Юхас прави интересни наблюдения върху еволюцията на номадската икономика и общество.

„Произходът на маджарското руническо писмо“ (с. 251–289) обстойно е разгледан в осмия очерк. Направено е следното основно заключение: „Следователно, тюрко-българските, маджарските, карачайските рунически знаци и тези от района на Дон и знаците върху златното съкровище от Над-сентмиклош еднакво водят началото си от Кавказ.“ Те произлизали от старотюркското руническо писмо (с. 289).

Интересен с приведените данни и констатации е деветият очерк „Тюрко-българите и християнството“ (с. 290–314). Разбира се, не може в никакъв случай да се смята, че този въпрос за пръв път е поставен за разрешение от автора. Изненадата

се състои в неговия извод, че „в резултат на успешно разпространението християнството би следвало да допуснем възникване на тюрко-българската писменост дори ако не разполагаме с действителни данни за това“ (с. 314).

Десетият очерк е посветен на разкриване на остатъците от тотемистични вярвания у маджарите и българите (с. 315–342). Той е изграден както на писмени и археологически данни, така и на народните вярвания, съхранени сред българите и унгарци, върху етнографски и фолклорен материал.

Проследяването на номадския договорен ритуал у тюрко-българите и маджарите (с. 343–370) е направено в единадесетия очерк. Обилието на съпоставките между различни тюрко-номадски народи е довело до интересни резултати със значение за разкриване на семантиката на извършваните обреди.

В дванадесетия очерк авторът си поставя за цел да изследва тюрко-българските думи и мотиви в старите маджарски хроники (с. 37–404). От тази гледна точка са изследвани Унгарският аноним от XIII в., хрониката на Шимон Кезаи, „Рисуваната хроника“ на Марк Калти (XIV в.) и др. Като изходна точка са използвани някои наблюдения на Дюла Ласло и Дьорд Дьорфи. „Източният произход на тюрко-българската и унгарската Легенда за чудния елен“ (с. 405–435) е разгледан в последния, тринадесети очерк.

Обобщеното разкриване на съдържанието на рецензираната книга всъщност е въведение към нейното представяне откъм положителната и отрицателната ѝ страна. Може с основание да се твърди, че авторът има определени приноси и постижения чрез съставянето на тази книга. Те се изразяват както в стремежа за преодоляване и отхвърляне на редица традиционни и наложени в науката схващания, така и в откриването на някои незабелязани от специалистите детайли в ранната история и култура на тюрко-българите и маджарите.

Преди всичко трябва да се отбележи твърдостта и последователността на П. Юхас при налагането на термина „тюрко-българи“ вместо досега употребяваните „прабългари“, „първобългари“ и „протобългари“. Употребеният от него термин съдържа определение на етническия произход на онези, които дадоха името на българския народ и държава. Ако този термин „тюрко-българи“ първоначално бе въведен от М. И. Артамонов, заслугата на П. Юхас е тази, че той се опитва да го наложи трайно в науката и ми се струва,

че той ще има несъмнен успех в това отношение, макар традицията в подобни случаи да проявява удивителната си сила.

Приносен елемент съдържа и последователно защитеното схващане, че още в периода на своето формиране маджарите, които обитавали Урал, били заобиколени откъм север и откъм изток с тюрко-български племена, с които започнали

да контактуват още преди V в. пр. н. е., през т. нар. угорска епоха (с. 51 сл.). Като се опира на резултатите от изследванията главно на Золтан Гомбоц, П. Юхас доказва, че повечето стари думи, свързани със земеделието, животновъдството и бита у маджарите, са били заимствувани от тюрко-българите по време на най-старото общуване на двата етноса (с. 75 сл.), а не в периода на връзките им през VI – IX в.

Някои съветски археолози (М. И. Артамонов, С. И. Плетньова и др.) и българският археолог Ст. Ваклинов бяха първите, които обърнаха внимание на генетическата връзка, която съществува между археологическите паметници от Минусинската долина и културата на племената от тюрко-алтайската общност. П. Юхас не само възприема, но и върху конкретна фактологическа основа се опитва да доразвие тази концепция.

Важен принос е доказването на ролята на тюрко-българите и маджарите в усъвършенстването на съставния рефлексен лък — едно оръжие, което векове наред представлява сериозно преимущество на тюрко-номадските народи пред племената и народите на Европа (с. 183 сл.).

П. Юхас последователно отстоява схващането, че тюрко-българската икономика не е номадска, а полунномадска още в първоначалното си развитие. Той доказва чрез писмени данни и археологически материал наличието на укрепени селища и градове в земите на север от Кавказ. Същевременно успешно атрибуира града Бакат на тюрко-българите и

установява неговото местонахождение в Чеч (района на Ташкентския оазис). Сериозно основание за свързването на този град с тюрко-българите дава сведенията на Теофилакт Симоката (втората половина на VI в.), според когото градът „бил основан от оногурите в старо време“ (с. 212 сл.). Чрез интерпретация на някои паметници от известната Салтовомаяцка култура авторът е съумял да разкрие връзката на основния ѝ вариант с културата на тюрко-българите (с. 223 сл.).

От гледна точка на постиженията на съвременната археологическа наука внимание заслужават някои интересни съображения на П. Юхас относно известните тюрко-български съкровища от втората половина на VII – началото на VIII в. (съкровищата от Малая Перещепина, Вознесенка и Глодоси в Украйна и южноруските степи). Ако той правилно свързва съкровището от Вознесенка с името на хан Аспарух – основателя на Дунавска България, загинал през 710 г. в борба срещу хазарите край днепърските прагове, то може да се каже, че предпазливото му предположение, че съкровището от Малая Перещепина „може да се припише на някой знатен тюрко-български вожд“ (с. 232), в последно време напълно се оправда. В резултат на системните проучвания на предметите от това съкровище и някои от неразчетените надписи по отделни съдове и накити известният западногермански археолог Йоахим Вернер установи през 1984 г., че това съкровище представлява погребалният инвентар на хан Кубрат – предводителя на тюрко-българския военно-племенен съюз „Старата голяма България“.

Макар и да не разрешава окончателно сложния и заплетен въпрос за произхода и значението на старотюркската руническа писменост и да не предлага начин за дешифриране на тюрко-българските рунически знаци, П. Юхас очертава в книгата си по-надежден подход, който би могъл да доведе до някакви резултати. Внимание заслужава изразената от него хипотеза, че тюрко-българското руническо писмо се формира като самостоятелно през II – III в. (с. 277).

(В очерка за остатъци от тотемистични вярвания у българите и унгарците и на други места в книгата има крайно интересни и важни наблюдения върху детайли в писмените сведения и фолклора, които са убягнали от вниманието на досегашните изследватели на тези въпроси. С особено значение за по-нататъшните проучвания са наблюденията върху култа към вълка и кучето. Изобщо може да се твърди, че разкриването на историческата роля и значение на тотемизма не само във вярванията, но и в историческото битие на тюрко-българи и маджари чрез използване на ретроспективния метод е едно от най-съществените постижения в книгата. То показва възможността да се навлезе дълбоко в историческите пластове на отдалечената епоха чрез системно разтълкуване и

Петер Юхас. Тюрко-българи и маджари. Влияние на тюрко-българската култура върху маджарите

Проф. Васил ГЮЗЕЛЕВ

От стр. 9

преоткриване на богатите данни от етнографията и битовата култура. Някои постижения на българските етнологии – изследвали на българската народна духовна култура, Ст. Генчев и Ив. Георгиева, регистрирани в наскоро публикуваните им монографични трудове, дават основание да се смята, че в тази насока може да се търси един нов източник на историческа информация.

П. Юхас не само установява наличието на определени черти или явления в живота на тюрко-българите и маджарите въз основа на разнообразен изворов материал, но и търси тяхното продължение в по-късното им историческо битие. Понякога в този своеобразен процес на научно дирене той се увлича до такава степен, че просто забравя да направи необходимото обобщение, което да увенчае с резултат провървения от него изморителен изследователски път.

Принос е също проследяването в исторически план и разтълкуването на Легендата за чудния елен като един от основните източници за регистриране на връзките и смесението между тюрко-българи и маджари. Тъй като този въпрос досега не е бил предмет на проучване в българската историческа, етнографска или филологическа наука, трудно ми е да преценя доколко изразените от П. Юхас схващания имат оригинален характер. Независимо от това смятам, че поставянето и разрешаването на въпроса само по себе си е принос в дадения случай.

От гледна точка на българската история внимание заслужава интерпретацията на символиката на обредите, с които е бил сключен българо-византийският договор през 815 г. Схващането, че по същество те означавали освещаване на правото да се владее завладяна вече земя (в конкретния случай земите на юг от Балкана в Тракия и Черноморската област, завладени от хан Крум), изглежда напълно логично и правдоподобно (с. 370). Пак от гледна точка на българската историческа и археологическа наука постижение е изясняването на смисъла и предназначението на някои находки в инвентара на акропола край Нови пазар (с. 350).

Не смятам да продължа поменика на приносите, прибавяйки към него някои, които имат значение за разбирането и тълкуването на най-ранната маджарска история. Смятам, че това е по-скоро дълг на специалистите в тази област. Книгата на П. Юхас е добър пример за благоприятните резултати, които

могат да се постигнат чрез интердисциплинарното и компаративното изследване. Но ня може да бъде разглеждана и от гледна точка на съдържащите се в нея недостатъци, грешки и пропуски.

Един от най-съществените недостатъци на книгата е непоследователността в прокарването на принципите на историзма и системността в изследването и изложението. На редица места това води до противоречивост в съжденията и схващанията.

В стремежа си да докаже високата степен на социално-икономическо и културно развитие на тюрко-българите авторът достига до някои крайни и противоречащи на логиката на историческото развитие изводи. Въз основа на тюрко-българските заемки в стария унгарски език се твърди, че „тюрко-българите не са номади, а още от второто хилядолетие пр. н. е. се очертават като уседнал земеделски и скотовъден народ с процъфтяващи занаяти и развита търговия“ (с. 84). Въпросът, дали отначало тюрко-българите са били номади или полуномади, изобщо не стои в историографията. Твърде отдавна от редица съветски изследвачи и от български историци бе доказан постъпателният характер на тюрко-българската икономика от номадска към полуномадска, но в по-късен период между IV – VII в.

Лично според мен все още е недоказана тезата, че народът, споменат в китайските летописи от III в. пр. н. е. с името тинг-линг (дин-лин), е идентичен с огурските тюрко-български племена (с. 19 и др.). Априорното приемане на това схващане води до редица грешки, чието задълбочаване поставя под съмнение всякакви позитивни резултати. Колкото и пленително да изглежда това, трудно би могло да се приеме, че находките в Минусинската долина трябва единствено да се свързват с „хилядолетната култура на древните българи“ (с. 19 и др.).

По отношение на началото на българската държавност в книгата са изразени различни становища: веднъж началото на тюрко-българската държава е потърсено в съюза на оногурските племена, друг път в обединението на оногурите, трети път във военно-племенния съюз „Старата голяма България“ на хан Кубрат. От една обща констатация (с. 250) се вижда, че Дунавска България на хан Аспарух „могла да играе значителна роля още от момента на своето създаване, защото се е опирала на многовековния политически и организационен опит, натрупан още край Енисей и по-късно във

Велика България“. Структурата и терминологията на институциите и длъжностите на ранно-средновековната българска държава (VII – IX в.), засвидетелствувани в редица тюрко-български надписи на гръцки език, византийски и латински извори, показват, че тюрко-българската военно-племенна организация, прераснала в държавна, от една страна, е продукт на иманентно развитие в рамките на тюрко-алтайската общност, а, от друга, е повлияна от военно-политическата организация на аланите (т. е. на иранската държавно-политическа система).

Според мен доста трудно е всяка руническа писменост (особено когато тя не е дешифрирана) да се смята за начало на литература. Още по-трудно е да се приеме известието на сирийския автор Захарий Ретор (VI в.), което се отнася хронологически до 523 г. за отделни книги на хунски език, като „първо сведение за зараждането на оногуро-българската литература“ (с. 313-314).

Пленително е, но същевременно

е много опасно неизвестността за древната история на отделни народи да се съживява с човешкото въображение, импулсирано от устните народни предания (с. 371). По този начин за минали събития, процеси и явления се създава модерна митология, която понякога трудно се изличава от съзнанието. Нейното напластяване има винаги вредни последици за научното дирене. Истина е, че поначало науката се отнася скептично към легендите и преданията, но тя е задължена да търси рационалното зърно истина в тях. Друг е въпросът, по какъв начин става добирането до него.

По отношение на използваните извори и изследвания в книгата има значителни пропуски. В особена степен те се отнасят до епиграфските и археологическите паметници.

Неизползувани са останали от автора класически изследвания на К. Х. Менгес, О. Прицак, В. Бешевлиев и др. Извън неговото ползрение са и полезни и ориентиращи работи на някои по-млади археолози (И. Фодор, Р. Рашев, Ст. Станилов, А. Гадло и др.).

На редица места в книгата се отбелязва, че името на хан Аспарух означавало „сокол“ (с. 29 и др.). Това етимологическо тълкуване на Дюла Немет е остаряло и опровергано. Твърде отдавна вече е доказано и това се приема от повечето изследвачи, че това лично име е от ирански произход и означава „бял кон“ или „яздещ бял кон“. В книгата има и някои други фактически грешки: неправилно е отбелязано, че архиепископ Теофилакт Охридски пишел, че синовете на цар Симеон Велики (893-927 г.) Петър и Боян продължавали да носят „български одежди“ (с. 327), когато това сведение се среща в други византийски автори; неточно е, че венецианският пътешественик Марко Поло е живял през XIV в. (с. 327) – той е живял и посетил Китай през XIII в. и т. н.

На някои места в книгата се срещат повторения на информация, отделни пасажии и цели изрази (срв. с. 15 със с. 41, с. 20 със с. 49, с. 28 със с. 33-34 и др.). Истина е, че в някои случаи да се избегне повтарянето на определена информация се оказва невъзможно, но това едва ли може да оправдае честите и понякога ненужни и досадни повторения.

Книгата на П. Юхас е сложна и противоречива. В нея се съдържат много интересни наблюдения, констатации и хипотези относно най-ранната история и култура на тюрко-българи и маджари. Ведно с това в някои случаи застъпените от автора тези търпят възражения. Общо книгата принадлежи към този род съчинения, които могат да се характеризират като търсещи нов път към разкриването и интерпретирането на едно отдалечено и забулено с тайнственост минало.

Търсещата нови хоризонти и пътища книга предизвиква глад – такъв духовен глад, който кара специалистът да бъде неутолен от поднесеното, недоволен от досега установеното. Този духовен глад е предпоставка за появата на качествено нови изследвания. Този елемент се съдържа в книгата на П. Юхас и това означава, че тя е изпълнила едно от предназначенията си.

Сп. „Исторически преглед“, 1985. 455 с.

Б.р. Статията се препечатва с едно малко съкращение, което не е по цензурни съображения, а поради обема ѝ.

Щрихи от мистрия

Марко ГАНЧЕВ го ПЕТЕР ЮХАС

От стр. 1

1968 г. и с руските след перестройката. Източна Европа неслучайно и сега крепи здравомислието в обединената уж Европа.

Днешните българи, ако ги има, сигурно са по-бедни от тогавашните. Но не подозират какви мъчноотии пък имаха ония, макар при по-щедрa казионна подкрепа. Или точно защото тая подкрепа напираше пък да опекунства дори на дребно над тяхната професионална отдаденост. Сегашните само да намерят спонсор и ще преведат и издадат харесания от тях български писател, като преценят, че той ще намери свободни валенции за възприемане от читателите в тяхната страна. В старата система тоя благороден порив не се осъществяваше толкова просто. Съставя, да речем, Петер Юхас антология на българската поезия в Унгария. Но тъй като страната е братска, трябва да съгласува съдържанието на антологията с братския Съюз на българските писатели.

А съставителят е имал неблагоприятното да не включи двама-на поети, членове в момента на ръководството на тоя братски съюз. Официалното му възражение е достатъчно, за да бъде замразено изда-

нието до по-добри времена.

За щастие те наскоро идват – назначено е ново ръководство, двамата пренебрегнати гении не са включени в него и антологията получава пътен лист за издаване. Стига да успее унгарският издател да го стори, докато не бъде пренебрегнат някой от новото ръководство и се окаже, че отсъствието на неговите стихове ще бъде загуба велика за народа на Унгария.

Вероятно за да избегне дивотиите на казионните структури на тоталитаризма, нещастната демокрация е измислила да не се финансират браншови организации в културата, а да се финансират проекти. Хубаво, да речем, че някога може да се вреди човек за някое време в някой проект. Ами после? По същество тая работа с проектите си е чисто изравняване с дюлгерите от моето село в стара България, които сутрин шръкваха пред черквата „Света неделя“ с мистрии и триони в ръце и чакаха да ги наеме за деня някой предприемач.

Несигурност на наемник или сигурно опекунство? Не знаей, Петре, ами да стискаме там мистрията, докато можем...

Твой Марко Ганчев
София, ноември 2020

Обречен на две родини

Дьорд АРАТО

Приветствие по случай 90-годишнината на Петер Юхас

От стр. 1

ятелен посредник на българската литература в Унгария. Истина е, че ранният период от работата му като преводач и редактор е обременен от някои автори и от днес вече неприемливи клишета, но това може да бъде упрек в устата само на онзи, който си няма и представа за литературното „планово стопанство“ и, особено по отношение на неговото българско „направление“, за това какви са действащите правила на играта. Творчеството на Юхас, дори само с оглед на свързаните с името му над шейсет тома, е достойно за внимание, но много по-важно от числата е, че – измервайки с аршина на световната литература – е направил достъпни за унгарския читател значими автори и съвременни класици (Елин Пелин, Димитър Талев, Димитър Димов, Емилиян Станев, Атанас Далчев, Йордан Радичков). Сред тях и такива, в чиито творби живо тупти болката по Трансилванията на България – загубената във войните и по силата на мирни диктати Македония. Вместо мъждукащия светилник на българската съвест есето му от седемдесетте години „Историческа истина и политическа реалност“ лумва с чист пламък в мрака на лъхащите на страх безразличие и примиреност. Творбата за територията, наричана ябълката на раздора на Балканите, и за живеещата там част от българската нация, както и авторът, са споменавани десетилетия по-къс-

но и в най-затътените краища на България, и е от значение и днес. В академичната си дисертация за „Тюрко-българи и маджари“ (1985) публикува важни научни открития, вниманието и истинската значимост на този труд обаче идва оттам, че авторът ѝ противопоставя унгарската гледна точка и научен опит на завладяната от панславизма българската историография за предхристиянския период на българите. Да видиш ценностите на два езика, на два свята, да ги мериш един чрез друг, и въпреки това да запазиш преценката си трезва – на това са способни само суверенните умове. Това качество проличава отлично и в основополагаща и днес негова студия „Преводите на Ласло Наги от българския фолклор“ (1976).

Българската поговорка казва, че камъкът си тежи на мястото. Петер Юхас е дал на България най-много, което чужденец може да даде: нейните чудни съкровища, неволите-тегобите-нищетата, цялата ѝ същност, пречупени през собствената му личност, в огледалото на една друга култура. Трудът му в България е отличен с най-високите награди. А унгарците могат да се замислят дали почитат подобаващо сходните на него таланти.

От унгарски: Нели Димова

Б. р. Текстът е публикуван в октомврийския брой на списанието на Съюза на унгарските писатели „Madjar naplo“

Обичан и недовлюбван

Мартин ХРИСТОВ

Петер Юхас е легендарно име в средите на българските унгаристи, но не по-малко и в кръга на т. нар. художествено-творческа интелигенция от Живково време. Навършващият не след дълго юбилейните 90 години, безкомпромисен към думите и приятелствата Юхас пристига за пръв път в България като студент през 50-те години на миналия век и завършва българска филология в Софийския университет. Съдбата го свързва тясно с България, и в професионално, и в чисто житейско отношение. Нслучайно един от публикуваните му у нас сборници със статии носи заглавието „Орисан съм на две родини“ (Литературен форум 2014. С., 2002). Скандална слава му носи книгата с анекдоти за българските писатели „Смъртта не е алиби“ (Огледало. С., 1999), в която къде на сериозно, къде на майтап разказва (не)вероятни случки от Живково време по етажите и в кафенетата на Съюза на българските писатели и присъдружните му организации.

За пръв път срещнах Петер в Несебър, на крайбрежната уличка в Стария град. Познах го и по напетата осанка и добре стоящия му моден костюм, който го отличаваше сред тълпите летовници. То се знае, беше в компанията на ослепителна красавица. Редно е да се каже, че Петер не можеше да се оплаче от вниманието на нежната половина от човечеството. Тогава той още не знаеше за моето съществуване, тъй че просто се разминахме.

Някъде в началото на новия век, като щатен лектор в Унгарската катедра, Петер ме потърси с конкретна молба. Вече се познавахме покрай наш общ сподвижник, проф. д-р Благой Шклифов, езиковед и македонец. Помоли ме да преведа няколко негови статии от унгарски за вече цитираното издание „Орисан съм на две роди-

25.05.2011 След премиерата на „Отворена книга“, отляво надясно В. Лазаров, П. Юхас, М. Георгиев, Н. Рандов, А. Боянов

ни“. Той добре знаеше как да убеди някого във взаимната изгода от съвместната работа. Беше и превъзходен кулинар. Приготвяше мераклийски печено агнешко във фолио, с масло, риган и бяло вино, което гарнираше с уханен, разливащ се като еликсир в чашите пурпурночервен мавруд от Асеновградско. Имахме и други съвместни

планове, все на литературния фронт, например за публикуване на антология на унгарската еротична поезия и юбилейно издание на най-доброто от поезията на унгарския писател Дьорд Фалуди, които останаха неосъществени.

Бог да поживи господин Петер Юхас и делото му!

При Юхас никога не е както при гругите...

Дълга е историята на този заслужен орден, от идеята за него, до постигането му. Някой ден, ако е рекъл Господ, ще стане дума и за това...

**ЛИТЕРАТУРЕН
ФОРУМ**

София 1000, ул. "Георги Сава Раковски" № 136
ТЕЛЕФОНИ 988-10-69; 981-32-65; ФАКС 981-55-85
E-MAIL litforum@bg400bg

ИЗЛ. № 34/26.09.2020г.

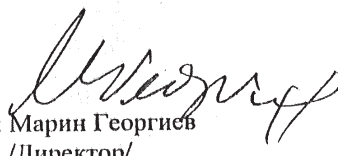
До
Министъра на външните работи
на Република България
Копие:
Заместник-министъра на
външните работи
на Република България
г-н Марин Райков

Уважаема г-жо Михайлова,

На 23 октомври т. г. изтъкнатият унгарски българист д-р Петер Юхас навършва 70 години. Той откри за унгарската публика Атанас Далчев, Йордан Радичков, Генчо Стоев, Любен Дилов, Георги Мишев, Константин Павлов и мн. др. Автор е на изследването "Тюрко-българи и маджари", на сборник със статии и изследвания за български писатели от Ботев до наши дни - "Геният на България", на смешнотъжните анекдоти от живота на българската интелигенция през комунистическия режим "Смъртта не е алиби".

Д-р Петер Юхас е характер нелицеприятен понякога, що се отнася до казване на истината в очите на хората. Има приятели, но и врагове. Вероятно това ще е причината да не бъде отличен досега с подобаващо на безспорните му заслуги държавно отличие.

Смятам, че 70 годишнината му е удобен повод тази грешка да бъде поправена.

С уважение:
Марин Георгиев
/Директор/

Съхранено...

Позволете ми да споделя радостта си по случай удостояването на

унгарския гражданин Петер Юхас от президента на Република България Петър Стоянов с най-голямата държавна награда – орден „Стара

планина – първа степен“.

Голямата награда на гост-професора на катедрата ми ме зарадва и не ме изненадва. Петер Юхас вече десетилетия е посветил на българо-унгарските отношения. Извършил е огромна дейност за популяризиране на българската литература в Унгария: десетки томове, преведени от най-новата и стойностна наша книжнина; огромно число статии, посветени на българската история и култура; дузина прецизно представени антологии, собствена „История на българската литература“ и „Панорама на българската литература“ предшестват сега излязлата му монография „Кирил и Методий в българската Моравия“, която преобръща съществени представи в Кирилометодиевистиката. Научната смелост на изследователя в този том придвижва науката напред, както в предишните му книги: „Тюрко-българи и маджари“ и „Геният на България“, засягащи неизяснените проблеми на древната българска история, които в ония години бяха табу.

Още по-голямо табу засяга книгата му „Смъртта не е алиби“, която под формата на анекдоти разкрива действителността каквато е била, а не каквато искат да бъде хора, които не обичат иронията или пък смятат, че тя ги засяга лично. Петер Юхас обаче не се съобразява с това и пише така, както му е по сърце. В резултат – тиражът на книгата бе изчерпан за броени дни. Лично аз я прочетох на един дъх, а на следващия ден я препрочетох. Препоръчвам я на всички.

За „Смъртта не е алиби“ са излезли много положителни рецензии от

М. Генчев, Луко Захариев, Ат. Свиленов, Ив. Славов, а отрицателни – от проф. Ч. Добрев и племенницата му Й. Найденова. Проф. Иван Славов между другото пише: „Това е най-проникновеното, остроумно, духовито и прочувствено описание на нравите, духа и битието на нашите писатели съвременници.“

Петер Юхас до такава степен се е сраснал с българските проблеми, че той открива в каменния надпис на хан Омуртаг стихотворните слова, известни като: „Човек и добре да живее, ще умре, и на мястото му друг ще се роди“. Той открива във фолклора ни легендата за общия произход на маджари и българи. Пак той написа пръв за съдбата на българите в Македония. Петер Юхас е този, който реабилитира със студиите си най-големия ни поет, осъден на мълчание – Атанас Далчев.

„Юхас – както пише Л. Захариев – не е само унгарско име, а естествена мярка. Знае се, че което е пипнато, преведено или написано от Юхас, то носи най-висок качествен щемпел.“ (в. „Демокрация“ 27. X. 2000 г.)

Искрено се радвам, че в специалността „Унгарска филология“ в СУ работи един такъв „българин от унгарски произход“, както той нарича себе си.

Бог да го благослови, да го дари с дълъг живот и да дари подобни унгарци от български произход.

С дълбоко уважение:

Димитър Бояджиев
ръководител на Катедрата по
класическа и унгарска филология към
СУ „Климент Охридски“, ФКНФ
(5 март 2001 г.)

Македонският въпрос и македонскио язик*

Асен ЧИЛИНГИРОВ

Assen Tschilingirov (.....)
дата: 19.11.2020 10:43
до:
Marin Georgiev (litforum@abv.bg)

Уважаеми г-н Георгиев,

Искам да използвам времето до събота за допълване на моето становище по „македонския въпрос“.

Смятам да го допълня – в смисъл, че въпросите се решават от комисии, съставени от мними богато декорирани „учени“ историци и филолози, които не познават най-елементарни подробности от историята на своите страни.

Примери: при всичката (мнима) абсурдност от постоянно натякваната връзка между народа на РСМ и империята, респ. народа на Александър Македонски, никой не е прочел историческите сведения за македонците като ЧАСТ ОТ ТРАКИЙСКИЯ НАРОД, публикувани в т. първи „Исторически извори за Тракия и траките“ – след излизането на този том, той беше изтеглен от употреба по нареждане „отгоре“, съгласувано с руските господари, а поредицата беше

* Заглавието е на редакцията (бел.ред.)

спряна, макар и да бяха подготвени за издаване над 20 тома. Със същата настойчивост българските корумпирани мними „историци“ приповтарят „постулата“, че в „съставения от смесица на славяни и прабългари“ български етнос няма нищо общо с „измрелите без остатък безписмени и безкултурни траки“ и че езикът им също е изчезнал безследно, а езикът на днешните българи бил „славянски“, СЪЗДАДЕН В ОСМИ-ДЕВЕТИ ВЕК!

„Учените“ и „православната църква“ от РСМ подчертават връзката на „Охридската архиепископия“ със старата християнска архиепископия на Първа Юстиниана, без да отчитат, че първото (запазено) сведение със стойност на документ не назовава такава архиепископия, а АРХИЕПИСКОПИЯ БЪЛГАРИЯ със седалище Охрид – което не е едно и също. А в спора се намесват и сърбите, като искат да наложат своето становище, че църквата на Първа Юстиниана е църква на „римските нашественици-робовладелци“ и няма нищо общо с новодошлите славяни, към които принадлежат и сърбите. А във всички

документи от късното средновековие охридският архиепископ е наследник по пълномощия на Архиепископията България и под неговото главенство до края на 18 век е също румънската църква (Молдова и Влашко) – епархия, призната с документи и от руските царе.

Още повече глупости и нелепости се твърдят по отношение на езика и неговата писменост – от която има следи още много векове преди новата ера – това не е нито „македонският“, нито „църковнославянският“ език, а още по-малко „езикът на германите“. И на този език е преведен Старият и Новият Завет още в четвърти век. На този език, а не на гръцки, се извършва богослужението от самото начало на християнската църква на Балканите в първи век – противно на становището на „академичната“ наука (за което няма никакви исторически доказателства), че българският народ бил „покръстен при Св. цар Борис в девети век“. А археологическите изследвания само през последните десетилетия доказаха наличността на много стотици църковни постройки от четвърти до шести век по цяла

та територия на българската държава (със съседните области), разрушени през шести, а не през осми и девети век. И не от „новодошлите славяни“, а по разпорежданията на официалната гръцка православна църква „по конфекционални“ причини.

Дописане!

Assen Tschilingirov (...)
дата: 26.11.2020 10:58
до:
Marin Georgiev (litforum@abv.bg)

Уважаеми г-н Георгиев

И вчера не успях да Ви пиша в допълнение на моите бележки по „македонския въпрос“ – макар три дни почти непрекъснато да работих по въпроса. Първо ми стана ясно, че колкото „историческите предпоставки“ и „въпросът за „македонскио язик“ да са свързани помежду си, необходимо е тяхното разграничаване, и то в две обстойни студии.

Още в първите мои бележки към Вас по македонския въпрос се опитах да подчертая основния проблем: непознаването, или по-скоро нежеланието да се познава нашата обща

история и от българската, и от „македонската“ общественост. И координираните действия както на българската „академична“ наука, така и от страна на македонските казионни научници от МАНУ. А именно: първите систематически искат да наложат в науката и сред обществеността убеждението, че „измрелите още в античността“ „безписмени и безкултурни“ траки и техният език нямат нищо общо нито с българския етнос, съставен от смесването на „дошли от задкарпатието славяни“ и „дошли от Азия прабългари-татари“, нито с българския „славянски“ език, – който също нямал нищо общо с „изгубения напълно“ език на първоначалното население на нашите земи. А вторите застъпват (но само от 1945 г.) в рамките на „Народна“ и „Совезна“ Република Македония, респ. в РСМ. становището за „непрекинатата свез“ на техния „народ“ (различен от „татарите-бугари“!) со македонците на Александар Македонски“. А къде беше тази идея по времето на „српската държава“ – „Кралевина срба, хрвата и словена“ между 1913 и 1941 година, но също и след 1945 година, когато еднакво бяха преследвани, избивани и прогонвани всички, които смееха да се считат за българи, както и да говорят и пишат на СВОЯ РОДЕН ЕЗИК? И кой създаде това разделение? Защо и днес, век и половина след „освобождението“, се държи в неведение обществеността по всички въпроси, свързани с дейността на руската царска политика и нейните дипломати във връзка с подготовката на Априлското въстание, във връзка със „Сан-Стефанския прелиминарен договор“ и Берлинския конгрес. Кой разделя българския народ, обединен от своя език, писменост и църква? А това е СЪЩИЯТ, който съчини македонската „народност“, но също македонския език с неговата писменост – против съществуващите от много хилядолетия традиции в културата, историята, религията, езика и бита! И кои са онези среди в днешна РСМ, които се борят срещу тези традиции – кои са техните съюзници и коя е тяхната цел? Но в крайна сметка какво ще получи „македонскио народ“ при осъществяване на тази цел? Какви са неговите шансове за живот и за развитие, между албанските и сръбските „приятели“. И кой ще си служи след това с „македонския“ език с неговата писменост и „литература“?

В този смисъл е въпросът: ЗАЩО ТРЯБВАЛО БЪЛГАРИЯ ДА СЕ ЗАСТЪПИ ЗА „МАКЕДОНСКИЯ ЕЗИК“.

Всички, при това не само европейски, езици притежават утвърден и признат от всички обществени слоеве език, независимо от голям брой диалекти. Това се отнася еднакво за немския, френския и испанския – независимо от техните диалекти, използвани дори в по-големи области, както Австрия, Белгия и Каталония, за немския, френския и испанския. В СССР беше поощрено новосъздаването на огромен брой „национални“ езици и им беше наложена „руската“ кирилица. От тези голям брой народи, единствен (засега) монголският запази кирилицата, а всички останали свързаха новата си култура със старите традиционни „арабски“ писмености. През последното десетилетие видяхме как каталонците поискаха да се отделят от испанците и – обратно – как шотландците ЗАСЕГА все още

запазиха връзката си с Британия. Но и едните и другите имат национално съзнание, запазило се в течение на много столетия. И техните езици не са създадени и наложени с указ или закон, защото никой народ и никоя държава не могат да бъдат създадени със закон или указ, а границите да се теглят с линия и пергел. При всички наложени от великите сили, начело с Русия, превратности в живота и съдбата на българското по съзнание население, то запазва своето българско самосъзнание. В границите на българската държава то се чувства българско. Без изключение. Това се отнася и до българите, произхождащи от географската област Македония, което и в България не се съзнава като чуждо национално. При всички тези превратности в съдбата и живота на това население, то се счита в съзнанието си за българско и съставя съществена част от българската национална култура – независимо от своя произход. Какво би представлявала българската наука за античността без Александър Балабанов, българската историография без Никола Станев и българската художествена симфонична музика без „Българска рапсодия Вардар“ от Панчо Владигеров, без неговите обработки на български народни песни от Македония – включително песента на „стария дядо“, пасящ стадото си „горе на Пирин“ и оплакващ съдбата на СВОЯ НАРОД БЕЗ НЕГОВИТЕ ВОЙВОДИ ДАМЕ И ГОЦЕ, ЗАГИНАЛИ ЗА СВОБОДАТА НА своя народ? Какво би представлявала българската литература без (забранения в СРМ и МНР) бележит български писател, Димитър Талев, роден в Македония – писал на български език и отразил съдбата на своя народ в недалечното минало? Или „революционния“ поет Никола Йонков Вапцаров, от „македонски род“, но писал своите стихове на български език – за разлика от Талев, той е признат и в СРМ, но – което е един от най-големите литературни парадокси: стиховете му се превеждат на „македонски език“, за да отговорят на държавната политика на СРМ и за да бъдат понятни за населението, та да не ги чете то на български език. И тук всеки „македонец“ и българин е в състояние сам да установи художествената стойност на оригинала и превода. Какви „забележителни“ литературни произведения създава „македонския“ език за полувековното си съществуване? След столетията, в които създава СВОИТЕ НАРОДНИ ПЕСНИ, СЪБРАНИ ОТ БРАТЯ МИЛАДИНОВИ ПРЕДИ ПОВЕЧЕ ОТ ВЕК И ПОЛОВИНА В СБОРНИКА „БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ“. Между произведенията на „новата македонска литература“ на първо място е първият сборник „Македонска лирика“, (но в немски превод на Норберт Рандов и Йоахан Тамен) „Unverhoffte Himmel“. Или „блестящият“ принос на Милош Линдро за „македонското“ литературознание, „Заборавеният Кадмо“, за който авторът беше предложен за действителен член на МАНУ, преди да се забележи, че представлява буквален плагиат от студията на БЪЛГАРСКИЯ УЧЕН д-р Божидар Пейчев – вж <https://documents-mk.blogspot.com/2013/12/blog-post.html>, [https://www.google.com/search?client=opera&q=заборавеният+кадмо+\"лидро\"&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8](https://www.google.com/search?client=opera&q=заборавеният+кадмо+\), [\[najgolemiot-mit-za-ohrid-vistinskiot-erusalim-za-kadmo-dionis-ubistvoto-nalus/\]\(https://bukefal.club/2018/07/31/najgolemiot-mit-za-ohrid-vistinskiot-erusalim-za-kadmo-dionis-ubistvoto-nalus/\)](https://bukefal.club/2018/07/31/</p>
</div>
<div data-bbox=)

Срещу мнимите изказвания на бележити „македонци“ за „македонски език“ ще посоча тук наистина забележителната електронна библиотека на Атанас Струмски, където в една голяма монография са събрани цитати и документи за изказвания по този въпрос на видни македонски българи: Оригинални цитати от Македонски дейци за македонския народ – Сборник Струмски Сборник Струмски (sbornikstrumski.com). А в електронната библиотека на Атанас Струмски са включени биографии, библиографии и текстове на над 2400 такива македонски българи, сред които ще видим имената на Александър Балабанов, Симеон Радев и дори Яне Сандански – библиотеката е свободна за четене и копиране – Онлайн Библиотека Струмски – Книги от Народа за Народа (strumski.com)

Но и на този въпрос не може да се отговори едностранно и да се припишат всички нещастия на „проклетите“ македонци. Макар и българският народ, в пределите и извън пределите на нашата държава, в течение на много хилядолетия, до ден днешен, да е съзнавал дълбоко и непоколебимо своето единство, негови отделни членове, платени от различни страни на изток и на запад не само от век и половина, а и преди това, от много столетия в името на чужди държави, чужди религии и чужда политика с всички средства се борят срещу това единство, което беше заложено и в основния принцип в живота и съдбата на нашия народ и нашата държава: „Съединението прави силата“

В българския периодичен печат и в интернет, и по-специално ФБ, излизат неспирно публикации, включително на „ВИСОКО АКАДЕМИЧНО НИВО“, които не се отличават особено помежду си, с единствено изключение, статията, която прилагам по-долу, и която показва от своя страна противоречията също сред обществеността на РСМ, като засяга подробности, които малцина познават – за да не кажа никой.

Това показва, че и за мене е безкрайно трудно в няколко страници да реша споровете за „македонската нация“ и „македонския“ език

Ето тук пълния текст на тази студия – която от своя страна потвърждава колко сложен е този въпрос и без прецедент засяга политическото положение в РСМ и то не от последните месеци. И обяснява – в допълнение на моите бележки за дефицитите в българската „научна“ историография по отношение на старата и новата история на „македонскио народ“.

За македонския въпрос, регионализма и подсъзнателните травми на днешните жители на Горна Македония

Теодор ДЕЧЕВ

Що се отнася до историята на Македония, аз недоумявам, защо продължава пълното подминаване на ударната денационализация в Македония през 1913-1940, когато българите в Македония са буквално смачкани от сръбската администрация. Доста-

тъчно е да препрочетем „Войната се завършва“ на Анри Пози и не ни трябва нищо друго. Когато анализират появата на НР Македония, която по-късно ще стане СР Македония, повечето българи не отчитат поне две неща. Първото е, че през 1945 година, останалите българи в Македония (защото от Горноджумайското въстание през 1902 до 1945 бая много народ се изнася от Македония главно в посока на България естествено, но по време на Кралска Югославия има и избягали в Белград) имат много „релефни“ спомени колко бой са излязи през 1913-1940 в буквалния смисъл на думата.

Тук Тито прави изключително хитра маневра, като предлага на македонските българи сделка – той им осигурява тяхна държава, срещу гаранции, че тях няма да ги тресе иредентизма – желанието за обединение с България. Тези, които не искат да дават гаранции ги изпращат на Голи оток. Тези, които са склонни на компромис, бидейки предвождани от представители на комунистическото котило, са задължени да се престарават и да обясняват за „бугарскиот фашистички“ режим. Но факт е, че за тези, които са били готови на компромис, режимът на Колишевски и с-ие е много по-мек от сръбския кралски.

Ние не искаме да разберем просто нещо – при сърбите на населението на Вардарска Бановина просто му се забранява да говори не само на книжовен български, но и на родните си диалекти. Обратно – в НР Македония от „родните диалекти“ е изкован нов книжовен език. (По въпроса има официално становище на БАН от Татово време, в което се казва, че българският език има три книжовни норми – Софийска, Скопска и банатска с азбука латиница). Това е голямо „охлабване“ в сравнение с боя в училище за говорене на български – книжовен или диалектен и повтарянето до умопомрачение, че си „прави сръбин“. Отделно, че и леко се гдетличка регионалното самочувствие на македонските българи, за което ще стане дума малко по-късно. Просто казвам, че си македонец, говориш си на канонизиран диалект и си рахат.

Пак повтарям – тези които не са съгласни си заминават по каналния ред – къде от този свят, къде към лагерния рай, но конформистите са добре. А в Македония, делът на конформистите нараства прогресивно още от преди Илинденското въстание. Безкомпромисните българи напускат Македония и се преселват в България на вълни – през 1902, през 1903, през 1913, през 1918, плюс перманентното бягство през граница на преследваните за щяло и не щяло хора.

Тези, които застават на конформистки позиции, буквално усещат облекчение през 1945 година.

Освен това, съвсем скоро се намесва второто обстоятелство. То е конфликтът между Сталин и Тито. На македонските българи е представена интересна алтернатива – да продължат да се идентифицират с България, която в момента е номер едно в „държането на исо“ на Сталиновата сатрапия или да подкрепят „опъналия се“ на Сталин Тито. В първия вариант, пак се пътува към Голи оток.

Във втория вариант се получава паспорт за целия свят и възможност въобще да се махнеш от балканския

Македонският Въпрос и македонскио язык

От стр. 13

ад и да отидеш в цивилизацията. Македонизмът е освен всичко друго и конформизъм, нежелание да трошиш стена с глава и да дадеш живота си за нещо, което е много далече зад хоризонта, а именно перспективата Македония да стане българска, погледната от 1945 година.

През 1945 година, българите в Македония виждат само две неща – катастрофата на българската политика и предложеният им вариант за замяна на терористичната денационализация с по-мека такава.

Не на последно място, трябва да се има пред вид, че при жителите на Македония се наблюдава много силен регионализъм. Не само при българите, но и при турците да речем. Те си знаят, че са българи или турци (или пък власи), но много се гордеят с регионалната си идентичност.

Лидерът на ВМРО Иван Михайлов, след бягството си от България по време на 19 майския преврат (1934 година) се оказва в Турция. Там той е задържан и известно време пребивава в Мала Азия и по други места на държавата на Кемал Паша. Там той многократно среща турци от Македония, които много му се радват и сами наричат себе си „македонци“. Тези хора не са били последователи нито на сърбоманския, нито новоизмисления „антички“ македонизъм. Те просто са били родом от Македония и са се гордеели с това обстоятелство, като сами се наричат „македонци“.

Между другото, един от стълбовете на дипломатията на Кемал Паша – Яхия Кемал е родом от Ускюб, сиреч от Скопие – град който турците смятат за свой. Не заради албанската махала, а заради собственото си турско вековно присъствие там. Малко известен факт е, че само Багдат надминава Скопие по броя на погребаните в един град мюсюлмански светци.

Българите, които напускат Македония, защото не могат да понасят сръбския терор, особено след 1918 година, също ни изненадват с някои неща. Така например, те се организират в ... емигрантски организации. Парадоксално, но това са хора, които са ... емигрирали в собствената си държава. Тук не става дума за никакви федералистски ренегати или за комунисти. Просто българите от Македония, веднъж дошли в „стара България“, се организират в емигрантски организации. Безкомпромисните българи стават емигранти в България, а конформистите първоначално стискат зъби до идването на българската армия след рухването на Кралска Югославия.

После, след скоростижното ни оттегляне от Македония, безкомпромисните пак трябва да бягат в България, а конформистите – да прегърнат „идентитетот“.

Проблемът с „регионализма“ е изпъквал и в други исторически периоди. Така например, Султановият ферман за създаване на Българската Екзархия включва в състава ѝ само Велешката Епархия. За останалите македонски епархии е предвидено да се проведат „истилимлъци“ – плебисцити. Султанът и Великият Везир

– Али паша са си оставили в резерв едно силно оръжие – с „истилимлъците“, те могат да разиграват и Екзархията, и Константинополската Патриархия.

Точно това те и правят. Плебисцитите се забавят с четири и повече години. В това време, в Македония плъзват слухове, че дунавските и тракийските българи са готови да заменят македонските българи срещу вдигане на схизмата. Това не са мои фантазии. Поради това усещане на македонските българи (иди кажи, че няма регионализъм в това тяхно поведение), униатството възкръсва в Македония и преминаването към католицизма се засилва.

Това води до командироването на Петко Рачов Славейков в македонските земи, където той обикаля и води безброй разговори с по-първите българи. Докладите му са изложени в едни писма, най-вече до секретаря на Екзарх Антим I – бъдещия Екзарх Йосиф I. От тези писма се вижда ясно, че по време на мисията на Славейков, българин си говори с българи, но у македонските българи е посян вирусът на съмнението, че останалите им сънародници са готови да ги продадат срещу признаване на Екзархията и вдигане на схизмата.

Македонистите са се опитвали да спекулират с тези исторически документи – естествено без особен успех, но няма съмнение, че случаят говори за определен регионализъм – недоверие към българите от останалите два дяла на държавата. През 1908 година ще станем свидетели на друг рецидив на македонския регионализъм. След като през първата си година – две, младотурците допускат известна политическа свобода и българите се включват в изборите за меджлис, демек парламент, възникват две български политически формирования – Българските конституционни клубове (партията на ачик българите) и Народната федеративна партия (българска секция), създадена под егидата на Яне Сандански.

Втората партия (името ѝ се изписва точно така, а не с абсолютно погрешното и променящо смисъла название Българска народна федеративна партия) е точно партията на македонския елит с регионалистични нагласи, на елита който иска да е първи в Македония, а не втори в Княжество България. Сандански се надява да създаде още национални секции на Народната федеративна партия, но не му стига времето – през 1910 година, режимът вече е обърнал другия край и на Христо Чернопеев дори му се налага отново да хване гората.

Впрочем, точно от Народната федеративна партия (българска секция), започва блестящата политическа кариера на Димитър Влахов – бъдещ „баща на македонската нация“. Същият е управител на Косово през Първата световна война и от там пише много съдържателни доклади с препоръки, как да се ...побългаряват албанците. Човекът още от тогава го е влечало националното инженерство.

За какво разправам всички тези неща. Защото ние сме се вторачили единствено в решението на Коминтерна, което обаче не е само за „маке-

донска“, а и за „тракийска“, „добруджанска“ и забележете – „елзас-лотарингска“ нация. Коминтернът по това време търси някаква своя „рецепта“ за решаване на най-гноясалите национални проблеми и измисля горната дивотия. Във всичките тези случаи, става дума за национални проблеми, предизвикващи тежка конфронтация между съседни държави (включително и между комунистическите им партии).

Териториите, за които се спори, освен всичко друго не са съвсем етнически еднородни – достатъчно е да се погледне етническата карта на Северна Добруджа, където има: българи, румънци, татари, турци, липовани, немци, гагаузи и ... последният да затвори вратата. Не по-малък хаос е в Елзас-Лотарингия, където бърка от немци с френско самосъзнание.

В Западна Тракия има българи, българи-мюсюлмани (по онова време – помаци с доста самостоятелна идентичност), турци, евреи, гърци и дявол знае още какви.

В Македония също цари етническо разнообразие, независимо, че двата доминиращи етноса – българите и турците са частично изселени, а денационализацията на Кралска Югославия е работила на пълни обороти. Да не забравяме, албанците и власите, които на някои места не са малцинства, а мнозинства, в това число и в знаковото населено място Крушево, където мнозинство са власите. Та, Коминтернът измисля едно недоносче, както би казал другарят Тодор Живков и то изобщо не проработва във вида, в който е замислено. Недоносчето проработва под формата на денационализация САМО на българите в НР Македония (после в СР Македония), без да се променя въобще националното съзнание на турците, власите, албанците, циганите, юрците или на няколко стотинте сърби, които са живеели там по онова време.

Решението на Коминтерна обаче е много важно идеологическо основание за всички безобразия, които ще последват. То не трябва да се омаловажава – в никакъв случай, но още по-голяма грешка е появата на македонската нация да се свежда до едното голо решение на Коминтерна. Най-малкото защото Коминтернът е разпуснат още преди началото на осъществяването на проекта НР Македония – македонска нация – македонски литературен Язык, а по времето когато пада най-много труд по осъществяването му, Югославия и лично Тито са низвергнати дълго време от комунистическия рай, най-вече от Коминформа.

Предпоставките за създаване на сегашното положение с националното съзнание на потомците на някогашните македонски българи е резултат от много дълго наслояване на тежки травми, буквално както е при пластичната деформация на металите. „Идентитетот“ е изкован с жестоко блъскане с чука на репресиите, като значението на периода 1913 – април 1941 година (с прекъсването му по време на Първата световна война) изобщо не бива да бъде подценявано. Това е периодът на брутално и безогледно насилие, на фона на което Титовият режим после

ще изглежда направо лицепрятно.

Да, комунистите в Македония успяват да се „отличат“ с една „македонска кървава Коледа“ или „кървав Божик“ през януари 1945 година, но както казахме по-горе, това е участието на последователните българи. Над 1200 души плащат с живота си това, че не желаят да играят по свирката на Колишевски, който лично съставя списъка за убийствата. Не по-малко интересно е, че някои изследователи (като Веселин Ангелов) отново привеждат данни за изселване към България. Говори се за над 130000 души, които са се изселили в България, но също така са и разселени из Югославия, а някои са се озовали в концентрационните лагери.

Конформистите просто чакат „страшното да мине“ и то в известна степен минава. Създава се условен рефлекс, като при кучето на Павлов. Но ако при него светлината на електрическата крушка е създавала асоциация с храненето, то при нашите сънародници в Македония, споменаването на България е създавало асоциация с репресия. И как да не създава, след като дори внасянето на български вестник се наказваше с до три години затвор ефективно. Законът за македонската национална чест не е измислица, той е прилаган дълги години в НР и в СР Македония. Самото инкриминиране на споменаването на прилагателното „Български“ извън ругателните конотации е част от създаването на условния рефлекс „българско – репресии“, а от там и на „идентитетот“.

С други думи, трябва да сме на ясно, че когато напомним (напълно основателно, но какво от това ...) на днешните македонци за българските им корени, ние докосваме не един, а няколко оголени нерва. Единият е нервът по който протича „политическият синапс“, напомним че идентифицирането с България води до репресии. Другият нерв е този по който протича споменът за срама, че си последовател на конформистката линия на поведение. Тази линия на поведение е била напълно рационална, като се имат пред вид нравите в Кралска и в Титова Югославия (особено в първата), но у хората, които са потомци на тези наши сънародници, които са се примирили с положението, припомнянето на тези обстоятелства предизвиква къде подсъзнателно, къде съзнателно неудобство. А от това неудобство произтича гняв.

Произтича гняв, който може да се обобщи със следните няколко спонтанни въпроса, които не вероятно, а със сигурност възникват у потомците на някогашните славни македонски българи:

Кои сте Вие, че ще ни упрекувате, че не сме поискали да зарежем родните си места и да се изселим в България (спомнете си за регионализма)?

Кои сте Вие, че ще ни натяквате, че предците ни не са сложили главите си заради българския си произход, а са предпочели да останат живи?

Кои сте Вие, че ще ни отричате правото да сме първи в Македония, а не (най-вероятно) втори в България (това е въпросът на скопския политически елит)?

Когато мислим над бъдещето на отношенията между България и днешната Горна Македония, ние трябва да имаме постоянно пред вид съществуването на тези въпроси. Изобщо не можем да си правим илюзията, че като повтаряме историческата истина, ние печелим привърженици около Вардара.

Не става дума да се отказваме от историческата истина, въпросът е как да я изказваме, защото всяко действие предизвиква равно по размер и обратно по посока противодействие. Създавайки психологически дискомфорт на македонците от различните поколения, ние пораждаме у тях напълно предвидима реакция – на отрицание, на самозащита и в крайна сметка – на агресия. От това, нашата кауза в Македония нищо не печели.

А каква е нашата кауза и за какво би трябвало да се борим в Македония, би трябвало да се отдели отделен текст. Тук бих се ограничил с няколко реда за това, какво не трябва да правим.

На първо място, недопустимо е да се разделяме на ожесточени привърженици и противници на „ветото“. Не трябва да забравяме, че това не е „вето“ за членството на Горна Македония в ЕС – членството България продължава да подкрепя съвсем официално. Това е забавяне на началото на преговорите и нищо повече. Естествено, това ще се използва пълномащабно от анти-българите в Скопие, но това е цената на нашата „педагогика“.

Не трябва да си въобразяваме, че в сегашната ситуация има идеално правилна линия на поведение спрямо Горна Македония, следването на която ще ни гарантира „цветя и рози“. Каквото и да правим, винаги има проблеми и рискове.

В никакъв случай не бива да се използват разногласията по отношение на „ветото“ за решаване на вътрешно политически проблеми и за междупартийно надцакване. България е достатъчно разединена по други вътрешно политически причини в настоящия момент. Аз самият никога не съм бил привърженик на фалшивото единство, нито на тоталитарната „цялостност“, но все пак има предел оттатък който е най-добре да не се отива. Споровете около отношенията ни с Горна Македония са неизбежни, но нека не ги превръщаме във фронтови линии. (Курсивът и подчертаванията са мои – АЧ)

И виждам, че и този въпрос не мога да реша с няколко страници...

Желая Ви приятен, слънчен ден – АЧ

Assen Tschilingirov (....)

дата:

26.11.2020 15:48

до:

Marin Georgiev (litforum@abv.bg),

Още едно малко допълнение във връзка с научната библиография в България по „Македонския въпрос“:

За целия комунистически и пост-

комунистически период от българската история (1944-2020 г.) излязоха следните нови/оригинални официални издания:

В 1969-1970 г., една брошура: „Единството на българския език“ и два дебел подвързани тома с материали, първият отделно преведен на френски, немски и англ. език;

1) Документи и материали за историята на българския народ / L'histoire bulgare dans les ouvrages des savants europeens

2) Българската история в трудовете на европейските учени.

И трите големи книги бяха иззети от книжарниците малко след отпечатването и дадени за претопяване, така че от тях днес има само малко запазени бройки, главно в чуждестранни библиотеки, включително моята. Дали днес може някоя от тези книги да се купи в българските антиквариати, не ми е известно.

През 1970-те и 1980-те години бяха преиздадени някои от книгите на Йордан Иванов и Васил Маринов. И това е всичко.

Също във връзка с историята на траките не беше издадено много. От замислената серия с Извори за историята на Тракия и траките в 1981 г. излезе първият, последван 21 г. по-късно от втория том – със съкратени 70% от дадения за печат текст.

От огромния брой издания по история на „Македонския народ“ до 1989 г. в българските обществени библиотеки няма почти нищо, а малкото постъпили там книги бяха в секрет-

ния фонд и не можеха да се ползват от никой български специалист – след дълги преговори на най-високо правителствено ниво беше позволено копирането на една от тези книги, за „Македонски владар Самойло“ от Антоляк за мои нужди и трябваше за моята научна работа да ползвам чуждестранните библиотеки.

За 54 години от 1945 до 1989 г. само една българска археоложка частно можа да проникне до Охрид, но там беше незабавно арестувана и върната до българската граница по етапен ред.

Аз обаче пътувах многократно както в Гърция, така и в Югославска Македония и там да правя НЕОБЕЗПОКОЯВАН ОТ НИКОГО моите изследвания, повечето от които публикувах (със собствени средства) в България между 1999 и 2019 г. На българските „учени“ обаче и досега е официално забранено да ползват и цитират мои книги и статии. В този смисъл ми написа писмо един мой читател, йеромонах Йеротей Козаков, че при подготвяне на защита за докторска дисертация в Шуменския университет, проф. Тотю Тотев му съобщил, че ако цитира моето име, дисертацията му няма да бъде защитена.

Толкова и по въпроса защо българските „учени“ не познават „македонските“ исторически съчинения и, естествено, не реагират на тях.

Сърдечни поздравии

Дьорд АРАТО

Кирилومتодиев дисниленд на блатиста основа

На 90-годишния Петер Юхас – автор на „Кирил и Методий в българската Моравия“

*„И най-незначителната грешка в науката може да препречи пътя на много истини.“
Ференц Шаламон, 1892 г.*

През 1980 г. Йоан Павел II обяви Свети Кирил и Методий за съпокровители на Европа, с което даде нов тласък на универсалния култ към „Славянските апостоли“. Ала дори и най-добрите участници в международна викторина нямаше да могат да отговорят на въпроса: на глава от населението къде в Европа броят на паметниците на Кирил и Методий е най-голям. Очевидно българският читател ще се изненада от факта, че това не е родното място на Светите братя – Солун, не е днешната столица на езика на техните преводи – София или престараващото се Скопие, даже не е люлката на модерния панславизъм – Прага, а едно унгарско селце – Залавар, където почти на всеки двеста души се пада по един обект в тяхна памет. На всичко отгоре четири от тях се намират в така наречения „исторически“ мемориален парк, гледайки се от упор едва на няколко метра един от друг, което гарантира за невинните туристи конкурентното изживяване на Дисниленда в центъра на Скопие. Визуалният хаос на различните по размер, стил и материя изображения и надписи, фигуративни и нефигуративни колони внушават същия въпрос: какво търси тук всичко това, в закътаното село в Западна Унгария?

Дъмпингът от паметници се открива от Народна Република България с подарената по повод годишнината от смъртта на Методий през 1985 г. двойна статуя. През 1999 г. в памет на освещаването на първия храм в Мосабург (Mosaburg) се поставя „Залцбургската колона“, няколко години по-късно Националното самоуправление на словаци в Унгария се захваща да създаде един свой паметник, на който обаче през 2007 г. е изготвен само постаментът (непропорционално умалената в сравнение с оригинала на паметника в Нитра

статуя е поставена чак през 2013 г.), а словенците в Унгария издигат през 2007 г. паметна колона на „Княжеството на Прибина и Коцел“ (Priwina, Chozil/Chezil).

(www.kozterkep.hu)

Трудно е да бъде избегнато впечатлението, че през последните десетилетия усърдието да се увековечат събитията на покръстването отпреди повече от хилядолетие като че ли се превръща в странна надпревара, в която съвременните словаци и словенци с държавна подкрепа доказват славата на своите прадеди. Друг въпрос е, доколко това усърдие може да бъде съгласувано с историята и посланието на Свети Йоан Павел II: „Свършенната общност в любовта предпазва Църквата от всяко национално пристрастие... и всяка злоупотреба, позоваваща се на национализъм и превъзходство.“¹ Но защо едно такова село, в което словаци могат да се видят само като туристи (при преброяването на населението през 2011 г. съставът на селото е 853 жители, от които 94,7% – унгарци, 3% цигани, 1,7% – немци), се превръща в сцена на ретроспективно, символич-

но национално териториално превземане, където вече и бълтаещите се в околните спа центрове чешки, украински, руски, белоруски туристи се унасят в славата на местните си „предци“ отпреди дванадесет века?

Залавар, където никога не са живеели словаци, се превръща в символично място на формиращата се словашка идентичност благодарение на видната фигура на словашкия народен будител от XIX век Ян Коллар (1793-1852). Той е лютерански свещеник в Пеща, разпален агитатор на панславянската идеология. Заедно с другарите си поучава, че съществува само една единствена славянска нация, която се състои от отделни племена и говори различни диалекти, но всеки славянин разбира говора на другите славяни и може да чете книжнината им (!), така че тази „литературна взаимност“ води не само до пречистване и изравняване на диалектите от „чужди“ влияния, но и до еманципирането на славяните, живеещи под чужда власт. Към тази симпатична културна програма обаче спада и ретроспективното виждане за фантазмагорията на мирните и подтиснати славяни. Само шест години след като руският цар потопява в кръв голямото въстание на поляците през 1831 година и обявява автономното конституционно Полско кралство за „интегрална част“ от империята си, освен това закрива университетите във Вилно (Вилнюс) и Варшава, Коллар не се свени да напише следното: „Славяните никога не са били завоеватели, защото много повече обичат свободата, както собствената, така и на другите, били са много по-чисти и по-благородни от това, да наложат своите обичаи, езика си или народността си на други; разпростринали са се безцелно, занятията им са били безобидни.“²

Кирилометодиев дисниленг на блатиста основа

Дьорг АРАТО

От стр. 15

(https://books.google.hu)

Пишещият на чешки език Коллар се трогва предимно от съдбата на живеещите на територията на Унгарското кралство славяни, а по-специално – от бъдещето на така наречените „словаци“, за еманципацията на които той търси и фабрикува исторически данни и доказателства. В услуга на този замисъл е написаният през 1841 година пътепис за посещението му в Хърватска – Тирол – Северна Италия и Бавария.³ Произведението не е истински пътепис, а романтичен творчески жест на модното по това време в немската литература създаване на културноисторически пейзаж, базиращ се на миналото, пресъздаващ фиктивен културен пейзаж с литературни средства. Тенденцията на Коллар се илюстрира от преименоването на градове като немския Залцбург в Солноград, унгарския Секешфехервар в Белехрад, унгарско-немския Пресбург/Пожонь (в населението на който по това време словаците не наброяват дори десет процента и го наричат Прешпорок – в Бретислава, а Залавар третира с детинската етимологизация като Салабор.

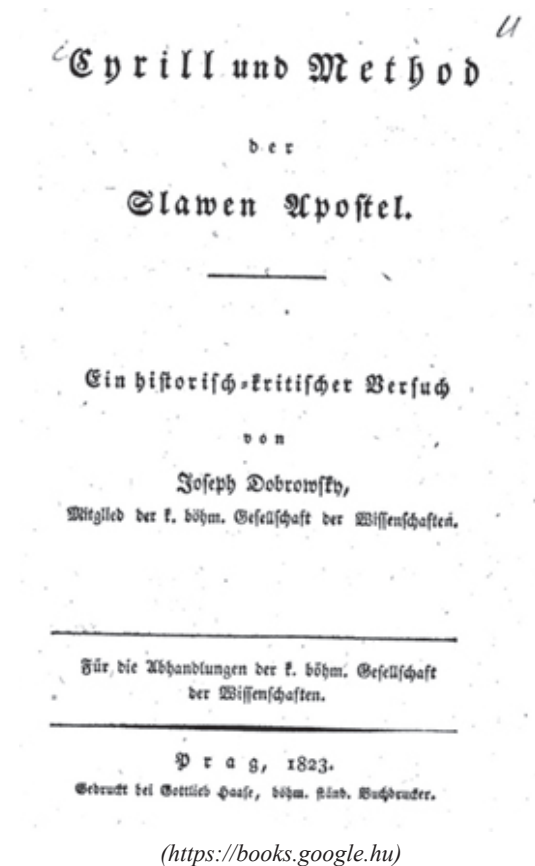

(https://books.google.hu)

Първата глава от тази набързо издадена и на немски език пропагандна книга описва пътуването на автора в Унгария (от Пеща до река Мура),

като по изминатия до Хърватска път той изобразява дивия унгарски пейзаж с диваци маджари, давайки пример с дословното цитиране на ругатнята на унгарския лодкар при брода на река Мура (което добре показва, че целта на произведението е не само „изграждането“ на славянския културен пейзаж, но и антиунгарското разрушаване на пейзажа). Отдых по пътя на страданията му се явява приятната, цивилизована местност на град Кестхей край езерото Балатон, където Коллар иска да открие паметници на градящите култура славяни, главно в Залавар (Mosapurc), мястото, в което по негови сведения княз Коцел приема като гост Методий.

Главен извор за дейността на Методий в Панония в западната историография е латинският текст „Conversio bagoariorum et carantanorum“, който е написан през 870/871 година, и който обобщава отношенията на Залцбургското архиепископство в крайграничните югоизточни провинции във връзка с проведения в Регенсбург съдебен процес за мисионерската дейност на Методий. Идентифицирането на Мосапурк със Залавар, фигуриращ в текста като владение на Прибина и сина му Коцел, и по-точно разпространяването на това твърдение обаче е постижение на унгарския по произход монах от йезуитски орден – Йозеф Добровски. Книгата му за Кирил и Методий се смята за основа на кирило-методиевистиката.⁴

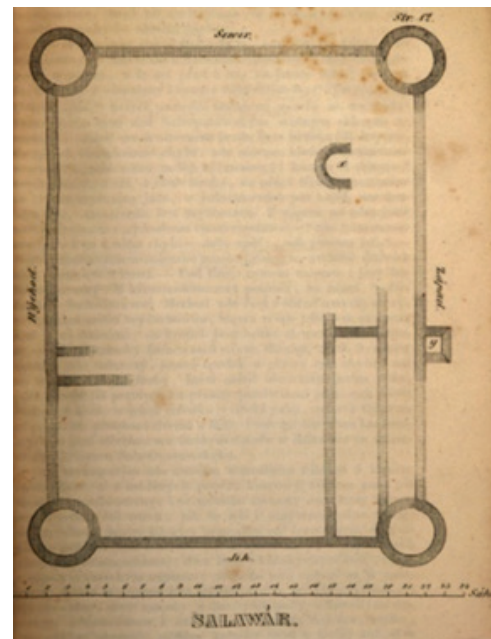

(https://books.google.hu)

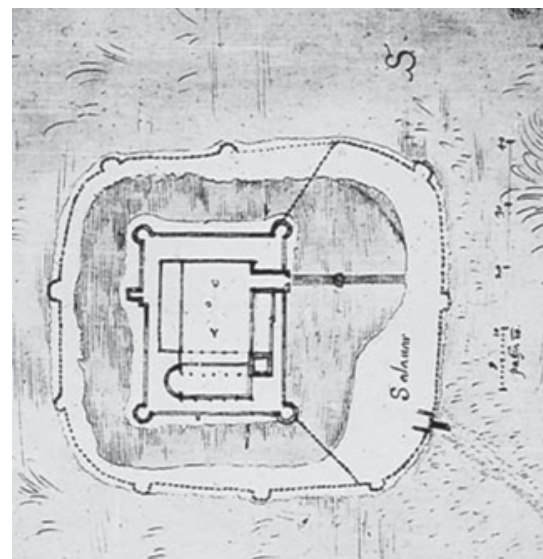
В нея четем: „Es lag also Mosburg am Plattensee, wo heute Salawar steht.“ („Следователно Мозбург се намира до Балатон, където сега стои Салавар“ стр. 87); като споменава, че идеята в действителност е на Salagius (Ишван Салади 1730–1796) и Йозеф Коллер (1703–1766), която въз основа на подобие на споменатата в „Conversio“ река Сала (Sala) и унгарската река Зала (произнесена първоначално също като Сала), идентифицира храма „Свети Адриан“ от извора с осветения на името на същия светец храм в Залавар (който е от времето на първия крал на Унгария – Сент Ишван, 150 години по-късно!). И тъй като река Зала се влива в езерото Балатон при Кестхей, а името на Балатон произхожда от славянската дума „блато“, пристигайки до руините на Залавар (Зала=р. Зала, вар=крепост), Коллар в една рядко театрална сцена се обръща ликувайки към местния водач със следното подробно филологическо възхищение:

„Господине, за нас тези места трябва да бъдат свещени и ненакърними: преди хилядолетие тук е стоял един от първите християнски храмове, който е издигнат в 840 година от славянския княз Привина; и е осветен през 850

година в чест на Дева Мария от зальцбургския архиепископ Луипраммал; по това време немците наричат мястото Мосбург от старонемското „Мос“ или „Мор“ (крепост), означаваща „блато“, „езеро“, „мочурище“, а през 870 година в този храм Методий въвежда славянския обред и славянския език.“⁵

Скица на руините на Залавар от Коллар (Cestopis, след стр. 12. – https://books.google.hu)

Скица на Залавар от военния инженер Джулио Турко, 1569 г. (wikipedia)

Всички горепосочени данни са намерени в баварски/франкски извори, което показва, че Коллар се е подготвил за посещението старателно. Но защо избира точно това място за привидното си възхищение? Та нали според изворите би могъл да се ентусиазира и в мястото, което също се свързва с дейността на Методий – Нитра (седалище на моравския Моимир, предишно място на Прибина, а и според латинския текст на „Conversio“ тамошният храм е построен преди този в Мосабург). Или пък би могъл да се отбие в Сремска Митровица (стария Сирмиум) – епископския град на Методий. Още повече, че по това време и в двата града вече преобладава славянско население.) От гледна точка на визионирания в миналото културен пейзаж обаче, за намерението на Коллар не са подходящи нито Нитра, нито Сремска Митровица, тъй като и двете места се намират в крайграничните унгароезични територии: първото – в северната част на Карпатския басейн, а второто – в южните части. А на него му е необходимо място, което да отговаря не само на факта за наличие на старо християнско присъствие, предхождащо заселването на маджарите, и е условие за престоя на Методий, но и да се намира във вътрешността на Унгария, следователно доказва историческото и културно предимство на славяните преди създаването на унгарската държава; такова място, което на всичко отгоре е в центъра на съвременна Панония, и по този начин демонстрира славянската непрекъснатост от Чехия чак до Адриатика. На тази цел отговаря

намиращият се край Балатон Залавар, по-скоро идентифицираното с него от немските извори селище Мосбург, чиито измислени славянски еквиваленти са Блатноград/Блатноhrad и подобни.

Явно Коллар още не е предполагал, а по-късно и панславянската пропаганда (включително и духовният амок от двадесети век за историята на „Велика Моравия“) не се трогват от това, че модерната историография поставя под въпрос много места в текста на „Conversio“. Отношението на автора от девети век към фактите се характеризира от един немски учен по следния начин: „...той играе на границата на истината, за осведомения читател неговите твърдения са на междата на неопровержимото, а за неосведомените той оставя много различни възможности за комбинация, даже ги подсказва, (...) и с голям финес премълчава нежелани и 'опасни' взаимозависимости и факти, и прави връзка между отделни събития“⁶ Причината е ясна: целта на този извор е да обоснове претенциите на Залцбургското архиепископство в една далечна крайгранична област, за която като география, събития и личности повечето от участниците в Регенсбургския процес срещу Методий едва ли са имали реални познания. Унгарският историк Ференц Шаламон още 1882 година публикува подробна студия за това, че локализирането в Залавар на Мосабург – споменат като седалище на Прибина и Коцел в „Conversio“, подлежи на критика.⁷ Главният, но далеч не единствен аргумент на Шаламон е, че по-голямата част на топонимите и църквите, споменати там във връзка с Мосабург, дори най-добронамерено не могат да бъдат локализирани в района на езерото Балатон, затова пък много от тях могат да бъдат открити край местността Мосбург (Moosburg край Клагенфурт), а този аргумент до днес не е опроверган напълно от привържениците на идентификацията а'ла Коллар-Салади-Добровски. Този спор не е приключен и до днес, а без нови извори едва ли е възможен краен резултат, от една страна заради различните методични подходи, а от друга – заради баласта на идеологиите, които от векове се наслагват върху въпроса. Проблемът се свързва предимно с предположенията за териториалното разпространение на така наречената „Велика Моравия“ през девети век.

Според общоприетата теза (споделена без критика и от сериозни историци и лингвисти) от зоната на днешната немско-чешка граница в посока югоизток до Адриатическо море и през Сърбия и Западна България, чак до Солун, през девети век живее славянско население, което в Карпатския басейн, особено в Панония (западната част на басейна) изцяло асимилира аварите, носители на степна култура. Тъй като обаче от този период и в тази огромна територия между чешко-моравските и южни славянски земи не може да се намерят никакви следи на славянска държавност, за представителите на това виждане (особено за привържениците на славянските национализми) е от ключово значение да могат да си представят нещо подобно в Залавар. В противовес с тях други историци виждат далеч по-проблематично присъствието на моравците, още повече съществуването на някаква „великоморавска държава“ в Карпатския басейн през девети век.

Разбирането на проблема е свързано с факта, че данните от писмените извори от 9-11 век, свързани с моравците и „Моравия“, започват да се използват чак през 14 век във връзка с трудностите около онаследяването на престола в чешкото кралство след края на династията на Пшемисловците с цел разширяване на историческите правомощия на чешкия крал над Моравия и Силезия. В услуга именно на това се явява „translatio regni“, с други думи предаването на правото върху „Великоморавското кралство“ на чешкия крал, за което обаче трябва да се твърди, че идентифицираната според изворите Моравия, а така също първоначалното седалище на Сватоплук (Светополк) и Методий, като епископ, е на територията на намиращото се през 14 век там Маркграфство Моравия и чешкият крал

е наследник на сана на Сватоплук, което дава правно основание за възраждане на някогашната му държава.⁸ По-късно тази теория става основа на националистичните борби през деветнадесети век и служи също така в подкрепа на чехословашките териториални претенции от Дунав до Драва (от Чехословакия до Югославия), разпростирайки се до бленуваните великоморавски фантазмагории.

Други историци обаче остават верни на филологическите факти и въз основа на писмените извори изхождат от това, че „...някогашните извори осведомяват за две Моравии. Едната е християнската Малка Моравия, която в действителност горе-долу може да бъде идентифицирана с по-късно съществувалото Маркграфство Моравия. Другата – езическата Моравия, се простира в близост до реките Драва и Сава, около Сирмиум, на юг от него до река Морава. На север – до устието на река Тиса заема териториите на комитатите Бач, Бодрог и Чонград. Според съвременните съобщения, за разлика от традиционните възгледи, князе на именно тази територия са Моимир I, Растислав и Сватоплук, разгръщай след 873 г. своята власт постепенно върху територията на междуречието на Дунав и Тиса, а по-късно – през 890 г., и върху Малка Моравия и Чехия. Двамата славянски апостоли – Кирил и Методий, също развиват своята мисионерска дейност в областта на Сирмиум във Велика Моравия.

Проследяването на същността на двата противоположни възгледа дава възможност да се разберат и действителните причини за разгорещените спорове около тях. Ако Велика Моравия, както споменават някои извори, наистина е областта край Сирмиум, тогава великите личности на ранната славянска история от Моимир I до Сватоплук, от Прибина до Свети Кирил и Методий ще красят историята на онези части на Войводина, Хърватска и Сърбия, които влизат в пределите на днешна Югославия.“⁹

Велика Моравия (княжеството на Моимир, Растислав и Сватоплук) и Малка Моравия според съвременните извори (Püspöki Nagy Péter)

Това становище се подкрепя и от по-новите резултати на археологията. Известният изследовател на аварите Валтер Пол подчертава, че с появяването на този завоевателски народ в движението на славянските племена в Карпатския басейн се образува една свойствена „аварска дупка“. „Картите на археологическите находки и спорадичните писмени данни представят разгърнато обходно движение, което заобикаля центъра на аварския каганат в Карпатския басейн. Едната му посока се насочва към балканските провинции с прекосяването на река Дунав, а другата – от подножието на Северните Карпати през Чехия и Моравия доближава алпийските земи (Alpenländer). Тази „аварска дупка“ сред славяните не означава, че в региона на Средния Дунав няма славяни, а че досега тяхното присъствие от културна гледна точка едва се маркира, а пък политическото им влияние въобще не съществува...“¹⁰

Така че без да се взима предвид, че поне три различни селища с името Моспурк/ Мосбург/ Мосабург се намират на територията от западната част на езерото Балатон до Алпите, и че е твърде несигурно, че данните на съвременните извори за тях могат да бъдат свързвани със селището, което през девети век е в района на днеш-

ния Залавар, е очевидно, че десетилетия наред след падането на аварската власт в центъра на Задунавие не може да съществува каквато и да е славянска държава. В това отношение, между другото, всички извори говорят ясно: където и да е било селището на Прибина и Коцел – Мосабург и от който и да е етнос да са самите те, властта и владението си получават от победителите на аварите – франките, живеейки заедно с народа си под тяхно владичество. Поучителен е също така примерът на Нитра. Там през 850 година, според „Conversio“, е осветен храм в чест на Дева Мария, но според днешното становище на историографията въпросното изречение в част 11 на „Conversio“ е вмъкнато по-късно в текста, да не говорим, че неуморимите словашки археолози до ден днешен не са успели да открият каквито и да са останки на княжески център или храм от девети век. Следователно управляваната от Прибина Нитра явно не се намира там, а по на юг от територията на днешна Унгария.¹¹ А що се отнася до самия Мосабург, въпреки че въз основа на интензивните разкопки през последните десетилетия днес вече имаме сравнително подробни информации за селищата, изградени през девети век в блатата на устието на река Зала, и главният специалист на въпроса – професор Съоке идентифицира едни храмови останки със споменатия в „Conversio“ храм на името на Свети Адриан, всичко това само косвено може да бъде свързано с народността на тогавашната популация. Сигурно е, че на тази земя отдавна са живеели славяни от различни племена, но те съжителстват там през по-дълъг период с аварите, имат съвместни селища и погребални места, а вследствие на владичеството на франките естествено се явява и ново, ограничено по количество население, което е със силно културно влияние.¹² Прогоненият от Моимир и покръстен от франките Прибина е като техен инструмент, отговорен за това смесено население, но в никакъв случай не може да бъде „славянски княз“ – за какъвто не е и наречен в нито един от съвременните извори. От гледна точка на археологията регионът на Залавар е един от най-подробно изследваните и обработени центрове по отношение на девети век. Въпреки това и днес не може да се каже повече от това, че голяма част на населението са южни славяни, които бягат на север от междуречието на Драва-Сава поради набезите на българите, заедно с други славянски групи и авари, а общото им археологическо наследство не е толкова етно-специфично, колкото е характерно за смесената култура на източната крайгранична зона на Империята на Каролингите. На по-високо равнище същото доказват и онези находки, които са открити в управленския център в Залавар от втората половина на девети век. В състава им се намират отломки от керамични съдове: част от гръцкоезичен текст с латински букви, езически знак на Тангра, както и най-ранната досега находка на глаголически знаци – на всичко отгоре наблизко е намерен и скелет с деформиран по дунавско-български начин череп, което може би доказва, че част от свитата на управителите се състои от дунавски българи.

Гръцкоезичен текст с латински букви (Szöke 2014. стр. 109)

Глаголически знаци – (Szöke 2014. стр. 89)

Кирилометодиев дисниленг на блатиста основа

От стр. 17

Знак на Тангра – (Szöke 2014. стр. 110)

Въз основа на всичко това всеки може да съди какъв е смисълът през двадесет и първи век да се поддържа изкуствено народнобудителския стремеж на Коллар за обозначаване на славянското пространство с новоизникващи паметници. В края на краищата никой не е отричал, че в Карпатския басейн и преди идването на маджарите са живеели хора, както и това, че част от тях са били славяни, но повече от това, най-вече съществуването на славянска държава или значителна славянска култура около езерото Балатон (или пък Нитра) до днес не може да бъде доказано.

Разбира се политиката, а главно обременените с многобройни комплекси нови политически формирания, имат навик да търсят легитимацията си в историята. България добре познава това явление от преполитизираната румънска и македонска „историография“ и като че ли се вижда нещо подобно, как чешката и словашката политика узурпира през деветнадесети и двадесети век култа на Свети Кирил и Методий. Вярно е, че човек не може да подбира роднините си, но селекцията на прадедите се извършва по-лесно, тъй като те не могат да възроптаят, а и по линията на Адам и Ева ние всички сме роднини. Гледайки оттук не е изненадващо, както че конституцията на новородената словашка държава през 1992 година започва „в духа на кирилометодиевското духовно наследство и историческото наследство на Велика Моравия“, така и че един политик (който бе принуден да подаде оставка, защото е обвинен от своя народ в прекалено тесни връзки с мафията) се позовава на Светите братя. През 2020 година Роберт Фицо се обърна към словашката нация с думите: „Свети Кирил и Методий са една от най-важните глави в нашата история. За нас пристигането им във Велика Моравия означаваше придобиването на идентичността, на която се опира и до днес независимата ни Република Словакия.“¹³ Трудно е за разбиране защо една създадена през 1992 година държава, 75% от населението на която е католическо и протестантско (а православните не достигат дори 1%), езикът на която използва латиницата, а територията и народа ѝ в течение на хилядолетие са неразделна част от унгарската държава, иска да обвърже своята идентичност точно с гръцките или български по произход Кирил и Методий, но намерението е повече от ясно: прескачайки назад хиляда години търси здрава опора, която по-скоро разделя, а не свързва реалните елементи (подобно на това, както македонските пропагандисти узурпират наследството на антична Македония).

Основателно можем да смятаме, че и възникналият в Залавар словашки паметник на Кирил и Методий е продукт на стария, обоснован още от кръга на Коллар метод, който самият Фицо нарича „рационален историзъм“, чиято цел е

да насели и нарисува историята по словашки възгледи. От 1990 година Словакия освещава 32 църкви на името на Свети Кирил и Методий, а от 1998 г. насам издига 27 паметника в тяхна чест.¹⁴ Разбира се една част са на актуално-символични места, като държавната граница, седалището на ООН в Ню Йорк, а най-вече в градовете в Южна Словакия, където преобладаваща или голяма част от населението са унгарци. Най-смешният пример на този стремеж е „странстващият“ паметник на Светите братя в град Комаром/Комарно, чиято съдба вероятно е по-приключенска и от тази на самите Кирил и Методий. Паметникът първоначално е вдигнат до местната крепост от гарнизона на чехословашката войска, след Виенския арбитраж (1938) е пренесен в Нитра, през 1948 г. е върнат в Комаром, но вече на главния площад. През петдесетте години комунистите го демонтират, между 1968-74 г. пак стои на първоначалното си място, докато отново е демонтиран, а със събдването на самостоятелната Словашка република казва върху фасадата на сградата на местната организация на „Матица Словенска“, докато след двайсет години, със заобикалянето на противопоставящото се решение на градското самоуправление, държавата успява да освободи паметника от полунебесното положение, като го поставя в средата на кръгово движение на международна пътна артерия (значи не на общинска, а на държавна територия). Едва ли може да се намери по тъжен пример от този, как присвоените от „рационалния историзъм“ личности и свещени символи се превръщат в инструмент и средство на отчуждаване.

При откриването на паметника на Свети Кирил и Методий в Залавар през 1985 година, директорът на Българския културен център в Будапеща Нино Николов каза следните думи: „Великодушен е онзи народ, който грижливо пази не само своето историческо минало, но и културната предистория на земята си. Унгарският народ е такъв и тук, пред паметника на Кирил и Методий, аз с благодарност в сърцето мисля за този народ, за Вашата нация.“

Има ли вероятност някой ден това великодушие да бъде поставено на изпитание от Турция, Казахстан или Монголия чрез един проект, комбиниращ знака на Тангра с фигура на прабългарски шаман?

Витаеиците Кирил и Методий – архив на автора

Кирил и Методий в кръгово движение (https://www.aktuality.sk)

БЕЛЕЖКИ

¹ Енциклика на папа Йоан Павел II „Славорум Апостоли“ за мисията на Кирил и Методий, 1985 г.

² Ueber die literarische Wechelseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation von Johann Kollár. Pest, 1837. 103-104.

³ Cestopis obsahující cestu do horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Baworsko se zvláštním ohledem na slawjanské žiwly r. 1841. Pest, 1843.

⁴ Cyrill und Methud der Slaven Apostel, historisch-kritischer Versuch. Prag, 1823; на руски: Москва, 1825

⁵ Kollár 1843. стр. 10.

⁶ Kahl, H.-D.: Virgil und die Salzburger Slawenmission. In: Virgil von Salzburg – Missionar und Gelehrter. Hrsg. v. H. Dopschu. Salzburg 1985. цит. Nótári Tamás: Fejezetek Bajorország kora-középkori történetéből a salzburgi történeti források tükrében (VIII-IX. század) Szeged, 2005 – <http://doktori.bibl.u-szeged.hu/482/>

⁷ Salamon Ferenc: Mosaburg és megyéje. Századok, 1882. стр. 89-122.

⁸ Püspöki Nagy Péter: Nagymorávia fekvéséről. Valóság 1978. стр. 60-82.

⁹ пак там

¹⁰ Walter Pohl: Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa. 567-822 n. Chr. Verlag C. H. Beck. Zweite, aktualisierte Ausgabe. München, 2002. стр. 118.

¹¹ Szöke Béla Miklós: A Kárpát-medence a Karoling-korban és a magyar honfoglalás. in: Magyar őstörténet. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2014. стр. 32-33.

¹² Szöke Béla Miklós: A Karoling-kor a Kárpát-medencében. A Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállítása. Magyar Nemzeti Múzeum 2014. стр. 42. 1.

¹³ <https://komercnespravy.pravda.sk/politika/clanok/556303-nezabudajme-na-dedictvo-sv-cyrila-a-metoda>

¹⁴ Routes4U Feasibility study on the Cyril and Methodius Route in the Danube Region – www.coe.int/routes4u

Един само буден...

Или защо българинът Юхас емигрира в Унгария

Един само буден сред толкова спящи...
Иван Вазов „Раковски“

За унгарците Петер Юхас може да е значим като преводач на най-добрите български писатели, но за нас е такъв не само заради това. Той каза за нашата литература и история неща, които ние не се осмелихме.

Трябваше да стане 2020, та след дъжд качулка да защитим българския характер на Македония от близкото минало, а от по-далечното – Кирило-Методиевото дело, да освободим солунските братя от руското опекуство, маскирано зад определения славянско и всеславянско.

Още в 60-те години на миналия век Юхас отся значимите ни писатели от официално-държавните и се осмели да приложи своята Менделеева таблица на ценностите не само при съставяне на антологийте на българската поезия в Унгария, но и в българския печат.

Заради този му *субективизъм* прехвалваният – и преди, и сега – като поет Георги Джагаров, тогава вицепрезидент на НРБ, съвсем *обективно* го изгони от България.

Дълги години Юхас бе персона нон грата.

2000-та година се опитаха с Дьорд Арато да отделят зърното от плявата, с оглед на художествеността, в преводите на Петьофи и като не могат да ги изгонят търгащите от храма, поне да ги назоват поименно, но удариха на камък – въстана целият сонм от посредствени унгаристи, а тарторът им изпрати донос в Будапеща. (Слава Богу, тамошните социалисти не са чак такива комунисти, като нашите).

Родната демокрация вече бе станала 21 годишна мома.

И от раждането си, та до днес, колкото по-расте, толкова по-невръстна става...

Само един друг унгарец е живял по-дълго в България и е направил повече за нея – Геза Фехер*.

Но по времето на Фехер не е имало Джагаровци и ДС надзиратели над литературата, преобразени като писатели.

Изучаващо наблюдаващ, схваща от пръв поглед: – Ако от един писател няма какво да открадна, за мен той не е никакъв писател.

Юхас бе винаги изискано облечен. Особено за нашите условия.

– Какво модерно сако имаш, от какъв качествен плат са ти ризата и панталона и с каква здравина и гъвкавост са ти обувките! Това си е то Европата! От Будапеща ги купуваш, нали?

– О, не, Марине, купувам ги от тук, от България. Вие все още правите нещо от нещо, а ние – нещо от нищо.

Вкупом, цялата редакция му гостувахме в късната есен на 1996. Гощава ни с неизменния, сготвен от него по негова рецепта гулаш и с българско червено вино. И ги започна: преживените анекдоти, чет нямат. Петре, викам му, вземи ги напиши най-после, за да престанеш да ми ги разказваш за енти път... Прие. И като се върнахме му открийме рубрика във вестника: „Петер Юхас каза“. До някое време я поддържаше па я зарязва.

Но като стана директор на Унгарския Културен институт в София Дьорд Арато не го остави на мира, докато не ги довърши.

Така се роди книгата „Смъртта не е алиби“.

Този текст може да има и друго заглавие:
ЧОВЕКЪТ, КОЙТО ИСКА ПО-ДЪЛГО ДА Е БОЛЕН

Да. Има го. Знам го като най-здравия! Най-жизненият! Човек с неизчерпаема енергия. Неизчерпаемо изобретателен. Личност, препълнена с много личности!

Или пък това:
РАЗМИРНИК

От Юхас се научих да бъда непокорник; още в епохата на соца; да отстоявам истината – все едно

Но не се глуми, когато казва: българинът мисли на парче. И това не е поредното му остроумие, а горчива констатация от която го болеше и боли повече, отколкото нас.

Сраснал с българите и България, голяма част от живота си прекара тук.

Но от 2005 Петър Овчаров – това му е името, преведено на български – сам, своеволно, и доброволно, напусна България и емигрира в Унгария.

Защо ли?

Главната причина е влошеното му здраве! 2005 го закарах с Пежото, (почувствах се като грижовен син) до Окръжна болница при неизменния и незаменен почитател и приятел на писателите д-р Никола Петков. Пъргав на вървеж, с още

2004, гощавка на Ярема

лична или всеобща!

Поради това Унгария ми е била и ми е духовна опора и подкрепа. Дори и да не си е помръднала пръста за мен.

Юхас ми отваряше очите: да се самопогледна, но не със свои, а с чужди, отстранени очи.

Отколе лелеем Европа. Отколе се самоподценяваме. Нашето овчедушие е неизчерпаем ресурс, за да бъдем експлоатирани, ограбвани, използвани.

Било е.

И е.

Имало е моменти, когато съм виждал как на Юхас, поради горепосоченото, сме му метрополия.

Двата подаръка на Юхас – буквалните преводи на Ш. Петьофи, които версифицира Петър Алипиев и на Ищван Шинка, който се падна на мен.

Писа и заявява не еднъж, че е син на две родини, но по сърце по го тегли България. Обича да се глуми: който има две родини, няма нито една.

по-пъргав ум и език, след като установи кожния му рак, рече: Петре, ако ме слушаш, най-добре е да си тръгнеш от тук веднага и да идеш в Будапеща. Немската и Австро-унгарската медицинска школа все още са сред най-добрите.

А дали е само това причината?...

Вера Мутафчиева „Бивалици/Небивалици III“, 2009: „Трябваше да изтече доста вода, за да бъде натоварен с превода на „Джем“ предишният възпитаник на СУ, а почти веднага – директор на Унгарския културен център в София, Петер Юхас. Днес добре известен и у нас българист. Помнех го от 1958, когато пренасяше книги в депото на Академичната библиотека в Будапеща. Наскоро уволнен от директорството си**, жена му българка, беше се развела с него и взела детето им. Петер тогава бе на дъното, пределно отчаян, паднал отвисоко. Изплува той доста по-късно, затуй пък стремително. А между това преведе и книгата ми. С Шара*** бяха политически приятели, тя действено му помогна“. – стр. 370 – 371.

На стр. 20

Един само буген...

Марин ГЕОРГИЕВ
(унгарски шпион/ин)

От стр. 19

2000-та година – за пръв, но не и за последен път, вестникът спря. Тук няма да разказвам на какви врати как и пред кого тропам, но привлякох несънувани пари; 20 000 (двайсет хиляди – пиша ги и с думи, защото за онова време имаха голяма себестойност!) лева от тях раздадох като награди на писатели. Журито, по обикновеному, да не кажа винаги, бе формално. Или, както подхвърлих на колегата Пламен Антов: „Конкурсите са за аматьорите, а се печелят от професионалистите“. Председател бе Ивайло Петров, членове Вера Мутафчиева и Димитър Коруджиев. Не, не е лъжа, че който дава парите той поръчва музиката: лауреати станаха, които посочих. Освен един – Петер Юхас; възпротиви се Вера: „Остави го Петер, взимал е доста награди“... Не посмях да й строша хатъра, знаех че сме два остри камъка – опъна ли се, ще напусне журито, което предварително бях обявил. Лошото е, че предварително бях обявил и на Юхас, че ще награден. Пък и заслужаваше. Дори забави заминаването си за Коледните празници в Будапеща, които бяха за него, както и за всички унгарци, неприкосновена традиция.

Нямаше как – пожертвах го. Него – приятеля, пред омази, която знаех че по-скоро ми е не-приятел.

Странно! – но най-жестоки сме към най-близките си. А и отдавна знаех защо, дори го бях и написал – защото ще ни простят.

Затова ли го направих?!

Не знаех. Но знаех защо Вера го направи.

И Юхас, както и аз, има неблагодарумието да пише за нещата и хората така, както е; в един от

25.05.2016, Будапеща, зам.-председателят на Народното събрание К. Каракачанов връчва почетен знак на юбиляра

ръката на бащата Зарев за романа на сина Зарев. С лукава усмивка Вера допълнила: – Петер, това е все едно сега да ти кажа, представа нямаш каква наслада ще ти достави, останеш ли тук тази нощ.

Ето и завършека на Юхасовия спомен: „Изпих виното си набързо и се сбогувах. Още на прага обаче ме загриза любопитството. Щом пристигнах в хотела, извадих обемистия роман на Владимир Зарев „Битието“, за да узная какво съм загубил през оная нощ, ако бях останал при Вера“

Стане ли дума за женственост, никоя жена не

раша за Унгария.

Добре и без прословутите мускали.

10.09.2020 – 19.11.2020

* Шара Кариг (1914 – 1999) – изтъкнат унгарски преводач от български, руски и други езици. По време на парламентарните избори в Унгария през 1947 г., е отвлечена от съветските войски и въдворена в лагера Воркута, в който научава руски. Освободена е след смъртта на Сталин, превела е фрагментите на Атанас Далчев.

** Фактите обаче са други: длъжност преносвач на книги няма; в библиотеката на Академията на науките Юхас е назначен библиотекар; според тогавашната практика, а и до днес, в Унгария при развод детето се присъжда на майката; Юхас е уволнен от дипломатическа служба заради пренасяне на ръкописа за историята на възванието на Революцията от 1956, бил е следствен, лежал е в затвора. Макар и на ново място, за кратко (1958 – 1960), той успява да преведе и издаде първия си том още 1960 – сборникът с разкази на Емилиан Станев.

Разминаването между Юхас и Мутафчиева може би е по-отколешно...

*** Геза Фехер е роден на 4 август 1890 г. в град Кунсентмиклош, Унгария. Работи в България от 1922 до 1944 г. Член е на Българското археологическо дружество от 1924 г. Чуждестранен член на Българската академия на науките (1943). Един от основоположниците на прабългаристиката. Взема участие в археологическите разкопки в Абоба-Плиска, Преслав, Мумджилар, Енидже. Проучва основно Мадарския конник. Научното му творчество от междувоенния период е посветено на прабългарската култура, разчитане на надписа върху Мадарския релеф и историческите връзки между прабългарите и старомаджарите. С научните си разработки обнародвани не само на български и унгарски език, но също на немски и френски, Геза Фехер има изключителни заслуги за създаването в Европа на широк обществен интерес към прабългарите. Умира на 10 април 1955 г. в Будапеща.

Снимките в броя са от личния архив
на Марин Георгиев

16.02.2018, Будапеща при Юхас с писателя Христо Славов

анекдотите си разказваше как в Будапеща председателят на СБП Пантелей Зарев му дал прославения се с обема си роман на сина му „Битието“, с препоръка да го прочете. На другия ден Петер, вече в София, й носел екземпляр от току-що изданието й роман „Случаят Джем“. Вера го поканила на богата вечеря у дома си и след бутилката мелнишко Петер й разказал за препо-

прошава.

Има ли жив, който би издържал на българските непостоянства и неразбории? (Като с Македония: мерим само с, което й искаме, а не и с, което не сме й дали).

И как да не емигрираш?!

И аз да съм – ще си вдигна дърмите и ще зап-

Редакцията на вестника изказва специална благодарност на Дьордь Арато за сърцатото му и компетентно съучастие в изготвяне на този брой, посветен на 90-годишнината на нашия приятел – неповторимия Петер Юхас.

Издателство Литературен форум е носител на Три национални награди:

2002 г. – на Акт-Софт – за дизайн и техническо майсторство

1999 г. – на „Христо Г. Данов“ за принос в издаването на българска художествена литература – библиотека „Българска сбирка“

1999 г. – на Асоциацията на българските книгоиздатели за най-добра книга на годината (Карло Курами, Маурицио Модуньо „Борис Христо“, живот, глас, изкуство“